

Livet och döden i dåtid och nutid

En studie av de mänskliga kvarlevorna i utställningen Danmarks Oldtid ur ett förmedlingsmässigt och etiskt perspektiv

Fotografi: Thomas Kaneklint

Thomas Kaneklint

Arkeologi: Kandidatkurs (ARKK04)

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Handledare: Bodil Petersson

Lunds universitet

VT 2012

Förord

Först och främst vill jag tacka min handledare Bodil Petersson för vägledning under uppsatsskrivandet. Tack till all hjälpsam personal på Nationalmuseet i Köpenhamn, framförallt Poul Otto Nielsen och Maria Larsen. Tack till alla besökare på Nationalmuseet som ställde upp på undersökningen och Josefine Forsmark för den personliga intervjun. Sist men inte minst vill jag tacka Louise Kjær för hjälp med översättningen.

Abstract

In this essay I examine what function human remains fill in the exhibition Danmarks Oldtid at The National Museum in Copenhagen, and what image of prehistory the museum wants to mediate with human material and if they have followed any ethical guidelines in the presentation of human remains. I have also investigated what perception the visitors get from viewing human remains in the exhibition, and how they relate to the use of human remains in exhibitions.

My methods have consisted of observations, interviews and a survey amongst the visitors of the exhibitions. The presentation of the remains is often dependent on its function, which is to narrate, confirm and visualize the aspects, themes and image of prehistory which is given in connection with other artefacts and the text-based information in the exhibition.

At the same time the human remains creates closeness to the viewer. For the museum it is important to exhibit human remains with respect, and their ambition is to tell as much as possible with the human material. The survey amongst the exhibition visitors and a personal interview showed that most of the respondents had a similar sense for the use of human remains in the exhibition. According to the respondents the human remains are important tools for reaching and mediating knowledge and at the same time evoke feelings of the visitors. Both the museum, most of the visitors and the interviewed person felt that a preservation of human remains for the future was more important than a possible reburial. The museum has refrained a vitalization of the exhibition and its human remains.

Despite this, some of the visitors and the interviewed person perceive the human remains in the exhibition to have this particular vitalizing effect.

1. Inledning	4
1.1. Syfte och problemformulering	4
1.2. Begreppsdefinitioner och avgränsningar	5
1.3. Forskningshistoria	6
1.4. Metod	8
1.5. Materialbeskrivning	10
1.5.1. Kvarlevorna från Oldtiden	10
1.5.2. Personlig intervju	10
1.5.3. Nationalmuseets ställningstagande till mänskliga kvarlevor	11
1.5.4. Undersökning bland besökarna	11
1.6. Källkritik	11
2. Analys	12
2.1. Funktion och framställning	12
2.2. Nationalmuseets ställningstaganden	17
2.3. Undersökning bland utställningens besökare	20
2.4. Resultat och slutsatser	23
3. Slutdiskussion	25
4. Sammanfattning	30
Litteratur- och källförteckning	32
Figurer	34
Bilagor	43
Bilaga 1. Kvarlevorna från Oldtiden	43
Bilaga 2. Personlig intervju	44
Bilaga 3. Nationalmuseets ställningstagande till mänskliga kvarlevor	46
Bilaga 4. Undersökning bland besökarna	49

1. Inledning

Döden och dödligheten är i många fall ett känsligt ämne, ett ämne som alla människor förr eller senare kommer att komma i kontakt med. En miljö där människor konfronteras med mänskliga kvarlevor, kanske till och med för första och enda gången, är museer och utställningar. Det är också i samma miljö som arkeologin är som mest synlig i samhället.

Rent arkeologiskt är mänskliga kvarlevor ett fantastiskt källmaterial, de kan bidra med stor kunskap och ökar vår förståelse för de samhällen vi studerar. Men utanför den akademiska världen har det inte minst på senare år riktats mycket kritik mot hur mänskliga kvarlevor tagits om hand och framställts, framförallt kvarlevor tillhörande minoritetsfolk, i stor utsträckning insamlade under 1800- och 1900-talet av bland annat etnologer, antropologer och rasforskare. Därför är repatriering av mänskliga kvarlevor ett av de mest aktuella och omdiskuterade ämnena just nu. Samtidigt finner man även en ökad debatt inom den akademiska världen angående hur mänskliga kvarlevor förmedlas, visualiseras och objektifieras i olika utställningssammanhang. Alltså är det på många sätt ett etiskt men även utställningsmässigt dilemma som arkeologin, men även resten av samhället står inför. Det är med anledning av denna etiska diskussion, och problematiseringen av förmedling av kunskap med hjälp av mänskligt material som jag valde att studera mänskliga kvarlevor i utställningssammanhang. Jag valde utställningen Danmarks Oldtid på Nationalmuseet i Köpenhamn, för att den är omfattande med mycket material. Museet ligger dessutom i min geografiska närhet. Samtidigt tycker jag som arkeologistudent att det är en bra och visuellt välgjord utställning, som ger en begriplig och kronologisk bild av Danmarks förhistoria. Dessutom fokuserar den på tidsperioder som jag är intresserad av, nämligen stenålder, bronsålder och järnålder.

1.1. Syfte och problemformulering

Syftet med uppsatsen var att undersöka vilken funktion de mänskliga kvarlevorna fyller i utställningen. Jag ville dessutom ta reda på hur museet och dess besökare förhåller sig till materialet, och hur de ur ett etiskt perspektiv ser på användandet av mänskliga kvarlevor i utställningssammanhang. I och med att döden, och livet, är något vi alla har en uppfattning om och kan relatera till, tror och hoppas jag att denna uppsats kan intressera många människor, inte bara de med arkeologisk bakgrund. Uppsatsen kan även ses som ett inlägg i den fortlöpande debatten om arkeologisk etik och förmedling, men även i diskussionen om

samtidens syn på livet och döden. Nedan följer tre olika frågeställningar som jag har försökt att besvara i uppsatsen:

- *Vilken funktion fyller de mänskliga kvarlevorna i utställningen Danmarks Oldtid?*
- *Vilken bild av förhistorien vill man förmedla med materialet? Har man från museets sida diskuterat eventuella etiska aspekter som berör ämnet?*
- *Vilket övergripande intryck får besökarna av utställningens mänskliga kvarlevor? Hur förhåller sig besökarna till användandet av mänskligt material i utställningssyfte?*

1.2. Begreppsdefinitioner och avgränsningar

Vad som räknas som mänskliga kvarlevor kan idag kännas relativt uppenbart, men jag kände ändå att en definition av begreppen kunde vara värt att ta upp. Jag har i undersökningen valt att inkludera alla arter av släktet *Homo*, detta innebär att jag förutom att behandla kvarlevor från vår egen art *Homo sapiens sapiens*, även kommer att inkludera det existerande materialet från andra arter så som *Homo erectus* och *Homo neanderthalensis* (www.ne.se 2012-03-19). Jag har gjort detta mest för enkelhetens skull, och för att materialet från dessa arter är så pass litet att det inte kommer att påverka uppsatsens storlek avsevärt. Det bör dock tilläggas att det material som tillhör dessa tidiga arter inte härstammar från det område vi idag kallar Danmark, men jag har ändå valt att ta med det i undersökningen. Detta har jag gjort för att de är en viktig del av utställningen, men även en viktig del av människans utveckling som inte bör nonchaleras. Förutom detta har jag även valt att inkludera samtliga avbildningar och eventuella rekonstruktioner av människor i min undersökning. Detta gör jag för att kunna studera alla olika sätt som mänskliga kvarlevor framställs i utställningen. Det kan här vara av betydelse att förklara och förtydliga begrepp som avbildningar och rekonstruktioner.

Med avbildningar menar jag alla ritningar, illustrationer och fotografier med mera, som är gjorda i modern tid och är placerade i utställningen av museets utställningsansvariga, för att till exempel visualisera ett material som fysiskt inte är representerat i utställningen. Jag kommer alltså inte ta upp och diskutera eventuella avbildningar eller figurer av människokroppen som finns på de föremål som är tillverkade eller avbildade i förhistorien. Med termen rekonstruktion menar jag till exempel avgjutningar och kopior av autentiska kvarlevor tillhörande människokroppen. Med kvarlevor menar jag helt enkelt det fysiska, autentiska, avbildade eller rekonstruerade material som på något sätt består av, visualiserar eller är en rekonstruktion av en eller flera delar av den döda människokroppen.

1.3. Forskningshistoria

Ämnena förmedling och museologi har de senaste decennierna fått en ökad vetenskaplig betydelse. Organisationen ICOM (International Council of Museum) som är en del av UNESCO, grundades redan på mitten av 1900-talet och har sedan dess utökat sitt arbete med att standardisera, professionalisera och reglera museer över hela världen. 1986 etablerades *ICOM's Code of Ethics for Museums*, där etiska riktlinjer inom museiverksamhet blev en gemensam värdegrund för alla medlemmar (www.icom.museum 2012-03-16). I frågan om mänskliga kvarlevor har därför ICOM ett antal stadgar och riktlinjer, ett exempel på en av dem är följande:

2.5 Culturally Sensitive Material

Collections of human remains and material of sacred significance should be acquired only if they can be housed securely and cared for respectfully. This must be accomplished in a manner consistent with professional standards and the interests and beliefs of members of the community, ethnic or religious groups from which the objects originated, where these are known. (www.icom.museum 2012-03-16).

Samtidigt har en rad verk kommit ut som behandlar etik och moral inom arkeologi- och museisektorn, och idag finns många olika handböcker som berör ämnet. Ett av de mer kända svenska exemplen är *Swedish Archaeologists on Ethics*, där 18 olika författare diskuterar arkeologins moraliska och etiska ansvar gällande olika frågor (Karlsson 2004). Därutöver finns det en rad internationella verk som är mer ämnesinriktade i frågan om mänskliga kvarlevor i olika arkeologiska och museala sammanhang. Dessa har en tendens att fokusera på den nu rådande diskussionen om repatriering, men resonerar även om mänskliga kvarlevor som utställningsobjekt och den etiska problematik detta kan innebära. Som exempel kan nämnas Jack Lohmans och Katherine Goodnows antologi från 2006, *Human Remains and Museum Practice*, som är ett resultat av en vetenskaplig konferens om arkeologisk och museal etik och politik, sett ur olika internationella perspektiv. En snarlik men mer praktiskt inriktad publikation är *Human Remains: Guide for Museum and Academic Institutions*. Denna bok kan mer ses som en handbok för tillvaratagandet, framställandet och analyserandet av mänskliga kvarlevor, men med tydliga etiska, moraliska och politiska förtecken (Cassman *et al.* 2008).

Även i Sverige har det på senare år skrivits en hel del om ämnet, där en liknande debatt förekommer vad gäller repatrieringsfrågor. Claes Hallgrens *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv* är ett av de mer kända verken, och består av fyra olika fallstudier som diskuterar hur mänskliga kvarlevor under 1800- och 1900-talet insamlats från olika delar av världen av olika svenska vetenskapsmän. Men även en allmän diskussion om hur mänskliga

kvarlevor framställs och objektifieras i utställningssyfte förekommer. Den person som var bland de första att ta upp diskussionen om arkeologisk utställningsanalys är Gundula Adolfsson, som 1987 skrev sin doktorsavhandling *Människa och objekt i smyckeskrin*. Avhandlingen är en analys av olika svenska arkeologiska utställningar och fokuserar på vad en utställning verkligen förmedlar och hur den gör det:

Den historia som berättas i utställningarna är en historia om svärd, inte om krig, den säger mycket om gravar, men litet om döden. Den går på ett märkligt sätt förbi människan (Adolfsson 1987:12).

En liknande analys gör Nina Nordström i sin avhandling *De odödliga: förhistoriska individer i vetenskap och media* från 2007. Hon skriver om ett antal välkända förhistoriska individer, till exempel Bäckaskogskvinnan, Tollundmannen och Grauballemannen och hur vetenskap och media samspelar. Samtidigt diskuterar hon även hur människokroppen framställs i utställningssyfte, synen på döden och fascinationen av mänskliga kvarlevor och hur de fungerar som "Ett ideologiskt och terapeutiskt redskap i samtiden" (Nordström 2007: 366).

2006 skrev Ellen Wijgård Randerz sitt examensarbete vid Lunds universitet, *Att objektifiera, levandegöra och värdigt begrava: Om mänskliga kvarlevor i arkeologiska utställningar*. Uppsatsen är en analys av ett par svenska utställningar, och författaren undersöker vilken funktion mänskliga kvarlevor fyller i utställningssammanhang. Samtidigt förs en diskussion om alternativ till mänskliga kvarlevor och hur utställningar förhåller sig rent etiskt till användandet av mänskligt material. Detta arbete är ett av dem som har inspirerat mig i mitt ämnesval, och jag valde att göra en liknande analys men på ett annat material. I och med detta är våra tillvägagångssätt relativt lika. Det har även från dansk sida skrivits en del utställningsanalyser. Ursula Constantin Andersen skrev 2008 en uppsats om Danmarks Oldtid, en utställning som då var helt nyöppnad. Uppsatsen diskuterar vilka förmedlingsmässiga konsekvenser den nya utställningen kommer att resultera i. Arbetet är på så sätt en kritisk analys som grundar sig i en tes om att utställningen mer fokuserar på föremålen än människorna bakom dem, och att man har tonat ner de pedagogiska upplevelserna för att ge plats åt en mer vetenskaplig förmedling (Andersen 2008).

Även denna uppsats har inspirerat mig, och jag har gjort en analys av delvis samma material, men ur ett annat perspektiv.

Utöver detta finns det en stor mängd litteratur som behandlar ämnet utställningsteknik, museal och arkeologisk etik, samt användandet av mänskliga kvarlevor, men som tyvärr inte

får plats att nämna i detta avsnitt. En artikel som dock är värd att nämna är Bodil Peterssons artikel i *Fornvännen* 2010: *Nationalmuseer som tidsspegel. 2000-talets forntider i Danmark och Sverige*. Artikeln är en jämförande analys av Danmarks och Sveriges Nationalmuseer och deras utställningar Danmarks Oldtid respektive Forntider. Huvudfrågan är hur man på olika sätt förmedlar nationell identitet, och hur olika förhållningssätt man har i Danmark och Sverige. Dessa olika förhållningssätt är något jag kommer att diskutera i uppsatsens sista avsnitt.

1.4. Metod

Jag har inte hittat någon entydig metod som passar till mitt material, jag har därför använt mig av olika metoder. Mitt tillvägagångssätt bygger till största delen på observationer och iakttagelser, intervjuer och egna undersökningar. Detta kompletterades dessutom med relevant litteratur inom ämnet. Mina egna observationer kommer att ligga till grund för att ta reda på vilka mänskliga kvarlevor som ingår i utställningen och vilka eventuella funktioner de fyller. Eftersom jag enbart har haft möjlighet att besöka utställningen vid ett begränsat antal tillfällen, har jag kompletterat mina anteckningar med fotografier av relevanta föremål och bildtexter.

För att få svar på vilken bild museet vill förmedla med materialet, och vilka eventuella etiska riktlinjer de följt, har jag använt mig av ett par olika tillvägagångssätt. Jag har bland annat använt mig av Nationalmuseets hemsida, där de beskriver vad deras uppgift är och målsättningen för utställningen Danmarks Oldtid. Jag har dessutom tagit del av litteratur som utgavs i samband med invigningen av utställningen. Utöver detta har jag genomfört en skriftlig intervju, genomförd via e-mail, med enhetschefen för utställningen Danmarks Oldtid. Jag valde att genomföra intervjun via e-mail för att minimera antalet besök till museet, men framförallt för att låta den intervjuade personen få tid att betänka och eventuellt ta reda på, och kontrollera sina svar. Samtidigt var det lättare rent språkmässigt att genomföra en skriftlig intervju, då intervjupersonen talade danska. På så sätt kunde jag minska risken för eventuella missförstånd som annars hade kunnat uppstå vid en intervju ansikte mot ansikte.

Rent intervjumässigt har jag utgått från de övergripande och grundläggande metodiska tillvägagångssätten. Jag har försökt kringgå de vanligaste fallgroparna som kan vara hypotetiska och retrospektiva frågor, och att verkligen formulera frågor och inte påståenden. Intervjun kan dessutom förklaras som en kvalitativ och strukturerad intervju, den handlar alltså om ett specifikt ämne, men är försedd med öppna svar (Troost 2010: 32f, 42f, 98ff), som

förhoppningsvis förklarar hur museets personal har tänkt och vad de har för ståndpunkter i olika frågor.

För att få en inblick i hur utställningens besökare uppfattar det mänskliga materialet, och hur de förhåller sig till användandet av sådant material i utställningssyfte, har jag genomfört en mindre textbaserad undersökning. Undersökningen bestod av 10 stycken frågor, frågorna utformades av mig och översattes med hjälp av en person som talade både god svenska och god danska. Frågorna i undersökningen handlade både om besökarnas inställning till användandet av mänskligt material i utställningssyfte, men även hur de uppfattade materialet i utställningen. Även denna gång valde jag att försöka undvika de vanligaste misstagen, så som ledande frågor, negationer, krångliga ord och långa frågor som egentligen är två frågor och så vidare. Undersökningen ses som en kvalitativ undersökning av ett litet urval av alla besökare, där frågorna i sin tur är högt standardiserade och svarsalternativen relativt ostrukturerade. Detta betyder att alla frågor är likadana för alla men att de i stor utsträckning har öppna svarsalternativ (Trost & Hultåker 2007: 23f, 59ff). Många av frågorna har dock till att börja med fasta svarsalternativ, det vill säga Ja och Nej, men efterföljs av följdfrågor så som Varför, motivera och så vidare. Jag valde att ha fasta svarsalternativ för att dessa oftast är lätta för den tillfrågade att svara på och ta ställning till, och följdfrågorna är viktiga för att förstå varför, eller på vilket sätt de tillfrågade tycker och tänker. Jag valde att inrikta mig på enbart danska besökare, mest för att det är ett danskt museum, men även för att de tids- och språkmässiga svårigheterna annars hade blivit alldeles för stora.

Det sista momentet i uppsatsen består av ytterligare en intervju, den här gången med en person jag känner utan några större förkunskaper i ämnet arkeologi, som efter ett besök på museet fick svara på ett antal frågor. Rent metodiskt använde jag mig av samma tillvägagångssätt som med föregående intervju, enda undantaget är att intervjun ägde rum ansikte mot ansikte, detta kändes mest effektivt då både jag och intervjupersonen pratade svenska. Detta moment gjorde jag som ett komplement både till mina egna observationer och iakttagelser och till undersökningen av de övriga besökarna. På så sätt präglas förhoppningsvis inte hela uppsatsen av mina förkunskaper och min förförståelse, och jag fick även en lite djupare och mer ingående bild av en besökares intryck av utställningen och dess mänskliga kvarlevor. Det bör tilläggas att intervjupersonen har blivit visad samtliga kvarlevor i utställningen, detta för att personen skulle få ett bättre helhetsintryck och en chans att ta ställning till allt material.

1.5. Materialbeskrivning

i detta avsnitt presenteras det material som uppsatsen bygger på. Eftersom materialet är omfångsrikt är det lagt som bilagor. Det kan här vara av värde att skriva något kort om utställningen Danmarks Oldtid. Danmarks Oldtid är en permanent utställning på Nationalmuseet i Köpenhamn, och har sedan 1850-talet inhysts på bottenvåningen i Prinsens Palais. Utställningen har förändrats mycket under historiens gång, inte minst på 1930-talet då lokalen utvidgades och fick sin nuvarande utformning. Sedan dess har utställningen gjorts om ett flertal gånger, och man fortsatte arbetet med att komplettera den ända fram till stängningen 2005. Då gjorde man den senaste ombyggnaden och den nuvarande utställningen stod klar 2008. Utställningen visar Danmarks historia ur ett kronologiskt förlopp, från att de första människorna slog sig ner i Danmark för omkring 15 000 år sedan, till och med vikingatidens slut 1050 e.Kr. Utställningen består av omkring 12 000 föremål, utspridda i 25 olika rum som omsluter ”palatsets” trädgård (Fig. 1). Rummen och föremålen är indelade i perioderna sten- brons- och järnålder. Utöver detta har man valt att framhäva samlingens ”höjdpunkter”, så att man efter ett relativt kort besök ska ha fått se de viktigaste föremålen och fått grepp om de viktigaste temana. (Kikkenberg *et al.* 2008: 219ff, 227f, 234).

1.5.1. Kvarlevorna från Oldtiden

Här presenteras en lista på samtliga kvarlevor från utställningen Danmarks Oldtid, jag har för enkelhetens skull valt att dela in dem i sten-, brons- och järnålder. Till varje kvarleva kommer en kortare beskrivning, till exempel vilken typ av kvarleva det är, datering, i vilket rum den finns utställd och så vidare. I de fallen då det inte finns någon direkt datering eller fyndplats kan detta bero på att den inte är känd, inte har större betydelse för ändamålet eller så framgår den tydligare i den rumsliga kontexten den är placerad i. Den fullständiga listan finns i bilaga 1.

1.5.2. Personlig intervju

Den personliga intervjun genomfördes med Josefine Forsmark (f. 1986) efter ett besök på utställningen. Frågorna fokuserar både på den intervjuade personens etiska ställningstagande, men även på den övergripande uppfattningen av materialet i utställningen. Frågorna är i stort sett utformade på samma sätt som de övriga besökarnas frågeformulär, men här ges lite mer utrymme för eventuella följdfrågor och så vidare.

I intervjun har frågorna svart text, medan svaren har blå text, intervjun finns i fulltext i bilaga 2.

1.5.3. Nationalmuseets ställningstagande till mänskliga kvarlevor

Den textbaserade intervjun genomfördes via mail med Poul Otto Nielsen (2012-03-18), som är enhetschef för utställningen Danmarks Oldtid på Nationalmuseet i Köpenhamn. Den intervjuades svar har för enkelhetens skull även denna gång blå text. I denna bilaga finns även information från museets egen hemsida www.natmus.dk, det bör dock tilläggas att hemsidan var under konstruktion vid tiden för skrivandet av denna uppsats, och var därför något otillräcklig och krånglig. Utöver detta har jag använt mig av litteratur från Nationalmuseets Arbejdsmark 2008, där man skrev en artikel om utställningen i samband med nyöppningen. Detta material finns i bilaga 3

1.5.4. Undersökning bland besökarna

Frågorna och svaren från undersökningen bland utställningens besökare går att finna i bilaga 4, frågorna är numrerade från 1 till 10, därefter följer svaren från varje individuell besökare. Utöver svaren på frågorna presenteras även de svarandes ålder och kön. Besökarna har självklart gett sitt samtycke till användandet av deras svar i uppsatsen, och alla som svarat är helt och hållet anonyma.

1.6. Källkritik

Rent metodiskt finns det ett par svagheter med mitt tillvägagångssätt. Mycket av materialet bygger som sagt på mina egna observationer och iakttagelser, och i och med detta kan lätt beskrivningar, tolkningar och slutsatser bli vinklade. Man brukar ju till exempel säga att all beskrivning är en tolkning. Denna problematik var jag från början väl medveten om, och det är en av anledningarna till att jag valde att genomföra en personlig intervju med en besökare utan arkeologiska förkunskaper. Dessutom är undersökningen bland besökarna baserad på ett relativt litet urval, närmre bestämt 10 personer.

Detta resulterar i att man inte får någon representativ bild av hur samtliga besökare eller allmänheten tycker om användandet av mänskligt material i utställningssyfte, dock var inte detta uppsatsens huvudsakliga syfte men det är ändå värt att nämna. Dessutom är det relativt uppenbart att alla besökare inte har studerat alla kvarlevor in i minsta detalj, de har kanske till och med bara valt att titta på vissa perioder eller vissa föremål.

Även denna problematik var jag redan tidigt medveten om, men rent praktiskt var detta väldigt svårt att göra någonting åt. Därför får besökarnas svar vara ett resultat av vad de har ”valt” att titta på i utställningen. Som sagt bygger materialet i uppsatsen till stor del även på intervjuer och undersökningar, vilka i vissa fall har varit textbaserade men även muntliga. Det största problemet med detta är relativt uppenbart, nämligen att olika människor tolkar frågor och svar på olika sätt, detta blir dessutom extra problematiskt när det är på ett annat språk. Mycket kan försvinna i översättningen och diverse syftningsfel kan uppstå när man utformar och tolkar frågor och svar på ett annat språk.

2. Analys

2.1. Funktion och framställning

För att få svar på frågan vilken funktion de mänskliga kvarlevorna i utställningen fyller har jag som tidigare nämnt använt mig av observationer och iakttagelser, men även i viss mån av den personliga intervjun. Jag har för detta ändamål besökt utställningen vid tre tillfällen, mycket för att den rymmer många föremål och vissa saker har behövt kompletteras och dubbelkollas. Jag kommer dessutom i denna del av analysen inte fokusera på exakt vilka olika sorters kvarlevor som finns i utställningen, utan enbart på dess olika funktioner och eventuella framställning. För en mer detaljerad redogörelse av samtliga kvarlevor som är representerade i utställningen, se bilaga 1. Den följande delen av analysen kommer att bygga på materialet från bilaga 1 och bilaga 2.

I utställningen Danmarks Oldtid finns många olika mänskliga kvarlevor representerade, och det existerar en stor variation i framställandet av dessa. Det vanligast förekommande är att fysiskt och autentiskt material från olika delar av människokroppen är utställt. Det rör sig om allt från nästintill fullständiga skelett, ett mosslik, till enstaka bitar ben, tänder och hår.

Men det finns även en del avbildningar samt en rekonstruktion som visar mänskliga kvarlevor. De mänskliga kvarlevorna i utställningen är genomgående utställda i samband med utställningens andra föremål och utspridda i 13 av utställningens 25 rum. De flesta av kvarlevorna kan dessutom härledas till någon form av grav- eller offerkontext, endast en liten del av materialet härstammar från andra fyndkontexter. Många av kvarlevorna är dessutom utställda i just den kontext de påträffades. Detta betyder att vissa av kvarlevorna ingår i utställda preparat av gravar, det vill säga en del av den faktiska graven (Fig. 2), eller är placerade i ekkistor, Huldremosekvinnan är utställd i en offermiljö som påminner

om en mosse, en gravurna innehåller brända ben och så vidare. Man har alltså försökt att visa hur kontexten, till exempel en grav, såg ut när man en gång i tiden hittade den.

Dessa kontexter är ofta placerade i fristående låga eller mellanhöga montrar, och har genomgående en framträdande placering i rummen de är utställda i. Dessutom är alla gravar och kistor, med ett fåtal undantag, placerade på så sätt att om man går igenom hela utställningen, måste man rent fysiskt passera dem. Det enda undantaget är gravurnan innehållande brända ben, vilken är placerad i en väggfast monter (Fig. 3).

Det är även i dessa väggfasta montrar som utställningens övriga autentiska kvarlevor i stor utsträckning är placerade. Dessa kvarlevor är antingen ofullständiga eller fragmentariska och utställda enskilt eller i mindre grupper (Fig. 4). De olika avbildningarna är även de placerade i de väggfasta montrarna, men även, som med utställningens enda rekonstruktion, på den tidslinje som löper genom hela utställningen och som innehåller merparten av utställningens textbaserade information (Fig. 5). De olika rummen är antingen vitmålade eller svartmålade, beroende på vilket tema de behandlar och vilka föremål och kvarlevor de innehåller.

De olika sätten att presentera det mänskliga materialet beror antagligen på många olika saker. Förutom rent utställningstekniska aspekter rör det sig säkerligen också om vilken funktion de fyller i utställningen. Avbildningarna och rekonstruktionen representerar ett material som av olika anledningar inte fysiskt finns i utställningen, men som antagligen varit så pass viktigt att man ändå har velat ha med det. Det material som inte härstammar från Danmark har till uppgift att illustrera övergripande förändringar. Bilderna av *Homo erectus*, *Homo neanderthalensis* och *Homo heidelbergensis* belyser till exempel människans tidiga utveckling över lång tid (Fig. 6). En stenåldersgrav från Tyskland berättar om kontakter mellan jägare och bönder i inledningskedet av neolitiseringsen (Fig. 7).

Men även material som härstammar från nuvarande Danmark finns som sagt avbildat. En schematisk bild av en stenåldersgrav visar graven och gravgåvornas placering, där gravgåvorna är viktiga för att identifiera mannen som jägare, bonde och krigare. Samtidigt underlättar avbildningen att hitta gravgåvornas placering på kroppen (Fig. 8). I en av de väggfasta montrarna finns en benpil från stenåldern utställd, i den tillhörande texten kan man läsa att pilen har tolkats som ett mordvapen. Strax ovanför pilen finns ett fotografi av en skeletterad kropp där pilen är synlig (Fig. 9). Med fotografiet vill man antagligen tydliggöra och styrka teorin om att den fungerat som ett mordvapen. Dessa avbildningars syfte är som sagt att visualisera och bekräfta det som man vill berätta

med text. I utställningen finns också andra avbildningar, och den tidigare nämnda rekonstruktionen, som fyller något andra funktioner. I ett av rummen innehållande ekkistor från bronsåldern finns en ritning från 1875. Ritningen visar hur en av kistorna såg ut i samband med att man grävde ut den och för första gången undersökte den. Illustrationen vittnar både om den arkeologiska noggrannhet som fanns vid tiden för ritningen, och styrker samtidigt bilden av hur välbevarad graven var när man hittade den (Fig. 10).

Ett fotografi av en mansgrav från stenåldern, placerad på en av utställningens informationstavlor, (Fig. 11) fungerar däremot inte på något direkt informativt sätt utan verkar mer som en effektfull bakgrund till informationstavlans text och rummets övergripande tema. Rent funktionsmässigt är utställningens enda avgjutning (Fig. 5) en av de mest intressanta. Kvinnan vars kranium är avgjutet drunknade. Hur man vet att hon drunknade framgår inte, men det var i en sjö på Fyn för 10 500 år sedan. Texten på informationstavlan behandlar jakt i skogs- och sjöområdena under tidsperioden, följande går att läsa om kvinnan: ”I en sø ved Koelbjerg på Fyn druknede en kvinde for 10.500 år siden. Hun er den ældst kendte dansker” (Danmarks Oldtid, Nationalmuseet, Köpenhamn).

Det man vill förmedla med kvarlevan, förutom vilken sorts jakt som bedrevs och så vidare, är att hon just är dansk. Kvinnan är alltså det första fysiska beviset på att från och med nu, efter utställningens första rum, är följande individer danskar och utställningens föremål ingår i den danska kulturen. Detta är något som återkommer i utställningen, till exempel kan man läsa följande om mannen vars identitet beskrivs som jägare, bonde och krigare (Fig. 8): “At a small coastal settlement at Dragsholm in western Zealand with a view of Sejerø Bay, one of the early Danish farmers was buried.” (Danmarks Oldtid, Nationalmuseet, Köpenhamn).

Utställningens fysiska och autentiska kvarlevor fyller självklart också diverse funktioner. De kvarlevor som är utställda enskilt eller i mindre grupper fokuserar oftast på olika detaljer som förstärker de teman eller ämnen som presenteras och behandlas i de olika tidsperioderna. I rummen som behandlar stenåldern belyser dessa enskilda eller i mindre grupper utställda kvarlevor i stor utsträckning våld, konflikter och operationer, varpå man har ställt ut kvarlevor som uppvisar tecken på just detta (Fig. 12).

I ett av rummen som behandlar offer under stenåldern är dessutom två kranier utan några synliga spår av skador eller kirurgiska ingrepp utställda. Kranierna tillhör två unga kvinnor som offerats i en mosse och uppvisar karaktärsdrag som skulle kunna antyda att de var syskon. Deras karakteristiska likheter är antagligen den huvudsakliga anledningen till varför de ingår i utställningen, så att man som besökare ska lockas till att jämföra dem och

försöka lägga märke till deras likheter, men också för att belysa dåtidens offertradition (Fig. 13). I övergångsperioden från bronsålder till järnålder finns 15 stycken offerade hårflätor utställda (Fig. 14). Deras funktion är att visa den variation som förekom bland vad man offerade. I texten som beskriver hårflätorna kan man även läsa att de är ett tecken på att man offerade det finaste man hade. Samtidigt är dess höga grad av bevaring kanske också en av anledningarna till varför man vill visa upp dem. Att just påvisa variation i ett material är antagligen också varför man i två av rummen från jägarstenåldern har valt att ställa ut tandpärlor tillverkade av människotänder. De är nämligen utställda tillsammans med tandpärlor från olika djurarter och kommer från grav- och boplatskontexter. Värt att påpeka är att en av tandpärlorna är en av de enskilda kvarlevor som inte ställts ut i någon väggmonter utan har placerats i en fristående monter (Fig. 15). Samtidigt vill man återknyta till rummets teman, vilka bland annat är magi, schamanism och begravningstraditioner. Kanske vill man även väcka tanken hos besökaren att det inte bara var djur som jagades?

Många av de ovan nämnda funktionerna har även de mer fullständiga kvarlevorna och kontexterna, exempelvis de tidigare nämnda skelettgravarna, ekkistegravarna och Huldremosekvinnan samt urnegraven innehållande brända ben. Här vill man i vissa fall också uppmärksamma besökarna på viktiga detaljer så som skador och sjukdomar, Huldremosekvinnans sista måltid med mera (Fig. 16). Samtidigt ger dessa kontexter en klarare helhetsbild av hur exempelvis en grav eller en offerad människa kan se ut. Man kan även i många av fallen se kvarlevor, artefakter och eventuella dräkter interagera på ett sätt som de enskilda kvarlevorna inte visualiserar på samma sätt, vilket till exempel gör förändringarna i gravskicket i de olika tidsperioderna mer lättöverskådligt.

Samma funktion fyller dessutom även urnegraven med brända ben. Samtidigt är själva gravarna en kontrast till de flesta av de enskilda eller i mindre grupper utställda kvarlevorna. Gravarna, till exempel de tillhörande Egtvedflickan, kvinnan från Himlingøje och kvinnan och barnet från Vedbæk (Fig. 17), visar en tydligare bild av den omsorg om de döda, och levande, som ändå fanns under olika tidsperioder, en omsorg som ibland existerade parallellt med eventuella konflikter och våld. Samma indikation på omsorg ger för övrigt de trepanerade kranierna, eftersom de är tecken på operationer.

De mänskliga kvarlevorna i utställningen Danmarks Oldtid berättar mycket om döden i förhistorien, men genom att studera de döda kan man också berätta mycket om livet. Gravarna och människoeffren berättar till exempel om religion, föreställningsvärld och ritual, men även om synen på livet efter döden och på människan i sin samtid. Synliga

spår på benmaterial berättar om dåtidens levnadsvillkor, sjukdomar, läkekonst, våld och konflikter. Utställningens mänskliga kvarlevor ger en inblick i hur man har hanterat och förhållit sig både till sina levande och döda medmänniskor. Kvarlevornas självklara funktion är också att synliggöra vad de arkeologiska och vetenskapliga undersökningarna bygger på, och att i samspel med andra föremål och textbaserad information berätta om förhistoriens olika perioder.

Samtidigt fyller kvarlevorna en funktion enbart genom att vara där, de synliggör om något resterna av de människor som en gång levde. En utställning om Danmarks förhistoria hade inte varit fullständig utan människorna som faktiskt levde då. Kvarlevorna väcker också enbart genom att vara rester av döda människor olika känslor hos betraktaren, där graden av bevaring och fullständighet av kvarlevan antagligen spelar en stor roll. Kvarlevorna skapar på vissa sätt en närhet och man personifierar dem genom att ge dem namn så som Huldremosekvinnan, Flickan från Egtved, kvinnan från Juelling och så vidare.

Denna spänning, om man så vill kalla det, som det mänskliga materialet skapar är antagligen en av anledningarna till varför man i vissa av utställningens rum har arbetat för att öka den. I de rum som innehåller merparten av ekkistegravarna och Huldremosekvinnan, men även det rum där några av de offerade och trepanerade kranierna är utställda, har man använt sig av färg, ljus och i vissa fall även ljud för att skapa en speciell stämning, en dramatisk atmosfär kring materialet. I rummet som innehåller ekkistorna spelas till exempel en mystisk och nästintill sakral musik, i rummet där Huldremosekvinnan ligger hörs ljudet av fotsteg i vatten och träd som blåser i vinden. Dessa rum verkar för att öka den upplevelsemässiga effekten, då man har förändrat den rumsliga miljön, och i viss mån levandegjort den, för att skapa en stämning kring materialet och rummets tema (Fig. 18). På samma gång kan den dämpade belysningen i dessa rum bero på bevaringsmässiga aspekter, då Huldremosekvinnan och kvarlevorna i vissa av ekkistegravarna tillhör utställningens mest välbevarade kvarlevor (Fig. 19). Kanske är det därför som flickan från Egtved har ställts ut i en normal ljus belysning, eftersom det enda som finns bevarat av henne är hennes hår, men kanske också för att man vill framhäva hennes roll i utställningen (Fig. 20). Intervjupersonen kom med en intressant kommentar i samband med detta, nämligen att de kvarlevorna som var bäst bevarade med exempelvis hår på huvudet och kläder på kroppen kändes mer som riktiga människor och att man därför respekterade dem mer i och med en mer stämmingsfull framställning.

Detta var enligt den intervjuade personen en av anledningarna till varför man till exempel skulle ha placerat utställningens skelett i vanlig ljus belysning. Intervjupersonen ansåg dessutom inte att något av det mänskliga materialet var utställt på ett sådant sätt att man inte förstod dess funktion. Samtidigt upplevde intervjupersonen utställningens kvarlevor som något obehagliga, för att döden blev så tydligt påtaglig, och att tanken på att det var riktiga döda människor gav många intryck. Samtidigt ansåg personen att kvarlevorna gjorde utställningen mer levande, att det kändes mer på riktigt, seriöst och äkta när man använde sig av autentiska kvarlevor. Intervjupersonens uppfattning var dessutom att detta antagligen var anledningarna till varför man från museets sida valt att ställa ut kvarlevorna, att de gör utställningen levande, autentisk och spännande, och för att det lockar besökare (se bilaga 2). Den stora frågan är då varför man tycker att döden och döda människor är spännande och fascinerande att titta på, en fråga som kommer att diskuteras närmre i uppsatsens sista del.

2.2. Nationalmuseets ställningstaganden

För att få svar på hur Nationalmuseet förhåller sig till det mänskliga materialet i utställningen, till exempel vilka etiska ställningstaganden de har, och vilken bild av förhistorien de vill förmedla, har jag som tidigare nämnt använt mig av ett par olika tillvägagångssätt. Jag kommer analysera svaren från den textbaserade intervjun med utställningens enhetschef Poul Otto Nielsen, och kombinera detta med museets egen publicerade litteratur samt information som finns att ta del av på deras hemsida.

Materialet som analysen bygger på går att finna i bilaga 3.

Nationalmuseets målsättning är att kulturhistorien ska vara tillgänglig för alla, och utställningen Danmarks Oldtids uppgift är att insamla, registrera, bevara, utforska och förmedla kunskap om föremål och andra vittnesbörd, som kan belysa den danska kulturhistoriens utveckling från äldsta tider fram till och med vikingatid. Nationalmuseet är dessutom som många andra museiinstitutioner runt om i världen medlemmar av ICOM (Nielsen, e-mail 2012-04-03).

Detta betyder att de följer ett antal etiska riktlinjer vad gäller tillvaratagandet och framställandet av mänskliga kvarlevor, ett exempel på ett av deras ställningstaganden är följande:

4.3 Exhibition of Sensitive Materials

Human remains and materials of sacred significance must be displayed in a manner consistent with professional standards and, where known, taking into account the

interests and beliefs of members of the community, ethnic or religious groups from whom the objects originated. They must be presented with great tact and respect for the feelings of human dignity held by all peoples (www.icom.museum 2012-04-03).

De döda individerna i utställningen Danmarks Oldtid, och även de mänskliga kvarlevorna i resten av museets utställningar, ska alltså ställas ut på ett respektfullt sätt. Då kan man ju alltid diskutera vad som är respekt och vad som är respektlöshet. Poul Otto Nielsens svar antyder att respekt handlar om huruvida kvarlevorna är påklädda eller inte. Av gravarna från stenåldern och romersk järnålder finns enbart skeletten bevarade, och det ser man inga etiska problem med. Huldremosekvinnans dräkt är bevarad, därför ställdes hon ut påklädd. Individerna i ekkistegravarna ställdes ut som de hittades, påklädda (Nielsen, bilaga 3). Intressant i frågan om respekt är även att Poul Otto Nielsen enbart nämner de mer välbevarade och fullständiga kvarlevorna/ individerna. Man får nästan en känsla av att de är de enda som förtjänar respekt.

Museets inställning är att man vill berätta så mycket som möjligt med det mänskliga materialet, både om livet och om döden, i olika delar av förhistorien, bland annat hur de blev begravda, vad sättet de blev begravda på och vad de fick med sig betyder, och vad de hade för syn på döden. Människooffer berättar till exempel om dåtidens ritualer, människor som blivit dödade berättar om användandet av vapen i förhistorien. De trepanerade kranierna från stenålder berättar om dåtidens läkekonst, och kvinnan från Juelling berättar om sjukdomar under romersk järnålder. Graven från Vedbæk, innehållande en kvinna och ett barn, berättar om omsorgen om de döda men ger även indikationer på dåtidens hårda livsvillkor. Samtidigt kan ekkistegravarna säga mycket om begravningstraditioner under bronsåldern, men besökarna kan även lära sig om de bevaringsförhållanden som möjliggjort gravarnas, och framförallt textiliernas, existens och överlevnad efter så många år i marken.

Av dessa anledningar finns det ingen plan på att återbegrava kvarlevorna, utan man menar att bevaring för framtiden är viktigare.

Museet har även tagit avgörande beslut angående på vilket sätt man ska förmedla förhistorien. Man har medvetet avstått från att levandegöra utställningen, så som man till exempel gjort i utställningen Ansikte mot ansikte på Vasamuseet, där man har gett individerna personnamn och använt sig av ansiktsrekonstruktioner med mera (www.vasamuseet.se 2012-04-05). Sådana levandegörande företeelser existerar för närvarande inte i utställningen Danmarks Oldtid, vilket även är tydligt i utställningens textmontrar då de oftast är mycket sakliga (Fig. 21). En av anledningarna till varför man inte gjort detta är av en sorts respekt för människorna i förhistorien, man vill låta föremålen tala

för sig själva och minimera vår tids tolkningar av materialet (Rostock 2008:13), men även för att det hade brutit mot den autentiska inriktningen man för närvarande har. Man har alltså inte valt att berätta historien utifrån de avlidna individernas synsätt. Den enda sortens levandegörande som återfinns i utställningen är de rum där man med ljussättning, val av färg och iscensättning har försökt skapa en speciell atmosfär. Ett bra exempel är rummet där kvinnan från Huldremose är utställd. Där har man medvetet arbetat för att minimera arkitekturens inverkan på det utställda objektet, och med ljus, ljud och färg skapat känslan av en annan värld som belyser rummets tema. Man har dessutom valt att låta de projicerade bilderna av en mosse reflekteras i de låga montrarna där bland annat kvinnan är placerad.

Utställningen saknar som sagt ett levandegörande av de mänskliga kvarlevorna, men museet arbetar med att inom ett par år göra försök med levande och stämningsskapande bilder i vissa av rummen. Även ansiktsrekonstruktioner av olika slag är ingen omöjlighet i framtiden, detta kräver dock ett beslut, ”da man her overskrider grænsen for det autentiske”. Dessutom är man ännu inte klar över vilken effekt dessa levandegöranden av utställningen skulle kunna få. Museet och de ansvariga för utställningen tycks följaktligen ha satt en tydlig gräns för hur ”levande” och autentisk utställningen ska vara.

Å andra sidan har man samtidigt inriktat sig mycket på att levandegöra utställningen för publiken bestående av barn, där skolklasser får spela upp de förhistoriska individernas liv klädda i kopior av deras kläder. På så sätt ”bliver de døde håndgribeligt nærværende – vækkes til live”. Nationalmuseet ser det inte som en självklarhet att en utställning måste innehålla autentiska kvarlevor, utan det beror helt på vilken historia man vill berätta.

I utställningen Danmarks Oldtid har man valt att ställa ut de mänskliga kvarlevorna för att de är viktiga redskap för att förstå det förflutna, men även för att det ligger en lång tradition bakom, och för att de tror att publiken och besökarna är intresserade av det. De menar att besökare på museer i Danmark är vana vid att se döda individer från förhistorien, de känner dem till namnet, till exempel Egtvedpiggen och Tollundmanden. De har blivit ikoner för Danmark och representerar det folk de en gång tillhörde. Föga förvånande är det tydligen oftast barn som är intresserade av att se skelett och upplever dem med en blandning av nyfikenhet och spänning. Intressant är att barn oftast tycker att det är lika spännande att se skelettet efter uroxen från Vig (Fig. 22), som att se skelett av människor. Varför mänskliga kvarlevor intresserar besökarna tror man från museets sida beror på att människor idag, både barn och vuxna, inte är speciellt vana vid att se döda människor, förutom på tv och film.

På ett museum kan man stå ansikte mot ansikte med döden, och man kan förhålla sig till den på ett mer kontrollerat sätt, man kan se och tala om de döda utan att ha några känslomässiga

band till dem. Även upplevelsen att se en välbevarad kropp spelar tydligen en stor roll. Överinspektör Poul Otto Nielsen uttalar sig så här om ett av de mest kända mossliken i Danmark:

Mest virkningsfuldt blandt moseligene er Tollundmanden (Silkeborg Museum), hvis ansigt er fuldstændigt bevaret. Ingen kan gå fra mødet med Tollundmanden uden at være berørt af det (Poul Otto Nielsen, 2012-03-18).

Nationalmuseets uppfattning är att bland de mänskliga kvarlevor som finns representerade i utställningen Danmarks Oldtid, är flickan från Egtved den som lockar och intresserar besökarna allra mest. Och det som verkar fascinera besökarna är hennes ålder och ungdom (hon var omkring 16 år gammal när hon dog), men även hennes säregna och välbevarade dräkt verkar dra extra uppmärksamhet till sig.

2.3. Undersökning bland utställningens besökare

Undersökningen bland utställningens besökare genomfördes på Nationalmuseets utställning Danmarks Oldtid i Köpenhamn den 10:e mars 2012. Som tidigare nämnt var undersökningen textbaserad och bestod av 10 frågor som varje enskild besökare svarade på. Undersökningen pågick under ett par timmar, där jag i anslutning till utställningens utgång slumpmässigt frågade besökarna om de ville svara på några frågor. Denna del av analysen bygger på de tillfrågade besökarnas svar och ställningstaganden, vilka går att finna i sin helhet i bilaga 4, och på svaren från intervjupersonen som finns i bilaga 2.

Det visade sig vara relativt lätt för folk att ta ställning till vissa frågor, men desto svårare att motivera varför man tycker som man gör. Detta kan självklart bero på ett antal faktorer, som lathet, ointresse eller helt enkelt att man har bråttom. Men det kan även bero på att det inte alltid är lätta frågor att svara på, man kan kanske inte förklara hur man tycker i en kort undersökning. Många av besökarna har kanske inte reflekterat över frågor rörande döda människor på utställningar innan de fick undersökningen i sina händer.

Trots detta verkar de ha en liknande inställning till användandet av mänskliga kvarlevor i utställningssyfte, och de flesta uppfattade utställningens mänskliga kvarlevor på ett likartat sätt. Det fanns inte heller några större variationer beroende på de tillfrågades kön eller ålder, nu föll det sig så att de tillfrågade enbart är födda på 1960-, 70- och 80-talen, men trots detta skulle man kanske kunna förvänta sig en större variation bland besökarnas åsikter.

De tydligaste mönstren är att besökarna uppfattar de mänskliga kvarlevorna på utställningen som en självklarhet, att de är en viktig del rent forsknings- och

kunskapsmässigt, men även som en spänningshöjande faktor. Och de tyckte över lag att det är rätt att ställa ut alla människor, så länge vi inte börjar närma oss mer moderna tider.

En av besökarna tillade även att den fysiska bevaringsgraden kan öka dilemmat. Besökarna uppfattar även kvarlevorna som en viktig detalj för att förstå vårt förflutna, och att de mänskliga kvarlevorna berättar lika mycket om livet i förhistorien som i döden.

En av besökarna kallar till och med de avlidna individerna för ”en slags helte for eftertiden”. Intressant nog uppfattar vissa av dem dessutom att kvarlevorna av döda människor hjälper till att levandegöra utställningen. Alla dessa aspekter stämmer dessutom bra överens med den bild besökarna tror att museet vill förmedla med kvarlevorna. Samtidigt verkar besökarna måttligt intresserade av att veta mer om individerna och kvarlevorna än det de fick veta genom utställningen, och de som ville veta mer ville bland annat veta mer om personerna, eller helt enkelt ”så meget som overhovedet muligt”. Samtidigt tillägger de att det säkert är svårt att få reda på mer än det man redan vet.

Ett annat tydligt mönster är de tillfrågades inställning till sin egen dödlighet, ingen av dem skulle ha något emot att deras egna kvarlevor i framtiden ingick i en arkeologisk eller historisk utställning. Vissa av dem skulle till och med se det som en ära och vara stolta, eller ett bra sätt att visa hur vi levde i vår tid. En annan av besökarna skulle inte heller ha någonting emot det, men tillade något ödmjukt ”det ville nok ikke være spændende”.

När det kom till frågan om återbegravande av de utställda kvarlevorna var majoriteten överens. De flesta tyckte inte att man skulle återbegrava det mänskliga materialet, enbart en person tyckte att de i framtiden skulle återbegravas ”så de kan få ro”. De övriga tyckte att det var viktigt att bevara dem för framtiden, att själen redan var borta eller att de avlidna människorna antagligen inte brydde sig speciellt mycket. ”Ærlig talt, så tror jeg de er ligeglade. Når man er død er man død!”. En annan av besökarna kom med en minst lika intressant kommentar: ”Hvor skal de begrades de er jo ikke kongelige.”

Förutom en besökare, som ansåg att kvarlevorna skulle återbegravas, fanns det ett par till som tydligt stack ut från mängden. En av besökarna var negativt inställd till att man ställde ut mänskliga kvarlevor på utställningar, eftersom besökaren personligen tyckte att det var obehagligt, och det var tydligen lika obehagligt oavsett vem kvarlevorna tillhört eller när individerna levte. Besökaren i fråga tyckte dessutom, till skillnad från de övriga besökarna, att materialet berättade mest om livet i förhistorien, och inte så mycket om döden. Besökaren var dessutom osäker på om man i framtiden skulle återbegrava kvarlevorna. Intressant nog hade besökaren ingenting emot att i framtiden själv ingå i en arkeologisk eller historisk utställning,

så länge besökarens kvarlevor ställdes ut på liknande sätt som i utställningen Danmarks Oldtid.

En annan besökare var väldigt noggrann med att begränsa sig i tid. Personen i fråga tyckte inte att man skulle ställa ut mänskliga kvarlevor från 1800- och 1900-talet, och även om personen inte skulle ha något emot att sina egna kvarlevor någon gång i framtiden ingick en utställning, skulle det i så fall vara långt fram i tiden, närmre bestämt 1000 år. Personen var dessutom osäker på huruvida man skulle återbegrava de utställda kvarlevorna eller inte.

Även den personliga intervjun följde de övergripande mönstren. Den intervjuade personen upplevde utställningens mänskliga kvarlevor som något obehagliga, ”eftersom döden blev så påtaglig”. Dessutom tyckte personen inte att man ska gräva upp människor enbart för att ställa ut dem, men har man dem redan så kan man lika gärna ställa ut dem.

För den intervjuade personen spelade det heller ingen roll vem man ställde ut, så länge det var minst 200 år sedan de levde, detta är intressant eftersom det är samma tidsgräns som den ovan nämnda besökaren angett. Dessutom tycker intervjupersonen att det ska vara ett utbildnings- eller kunskapsyfte bakom utställandet, och upplevde samtidigt att materialet berättade mest om döden i förhistorien och om de begravningsritualer som existerat.

Den intervjuade personen var en av de få som uttryckligen sa att denna ville veta mer om individerna och kvarlevorna än det som berättats i utställningen, exempelvis hårfärg, längd, utseende i allmänhet och hur de var som människor. Personen tillägger däremot, likt de övriga besökarna, att dessa företeelser är svåra att ta reda på. Liksom de övriga besökarna, höll intervjupersonen med om att kvarlevorna ökade förståelsen för förhistorien och gjorde den mer levande och äkta. Personen ansåg dessutom att det var viktigt att det mänskliga materialet var autentiskt, eftersom det kändes mer på riktigt, och att det annars skulle kunna bli oseriöst. På frågan om återbegravning svarade den intervjuade personen likt de flesta övriga besökarna, att man inte skulle återbegrava det mänskliga materialet. Motiveringen var att man inte tar ifrån dem deras värdighet, eftersom de redan fått en värdig begravning. Dessutom nämner personen svårigheten med att begrava dem på samma sätt som man gjorde i förhistorien.

Intervjupersonen fick då följdfrågan: Hur gör man då med de kvarlevor som inte fick någon värdig begravning? På detta svarade personen ”Jag vet inte, det spelar ingen roll”. Även i frågan om sina egna kvarlevor föreföll den intervjuades svar vara relativt likt de övriga besökarnas, nämligen att denna personligen inte skulle ha något emot det, ”Nänä är man död är man död, jag kan ändå tänka mig att donera mina organ så det spelar ingen roll”.

Enda kravet från intervjupersonens sida var att det var om 1000 år, så att det inte fanns någon släkt som tog illa vid sig. Intressant är att detta är samma tidsintervall som en av de andra besökarna svarade, av någon anledning verkar just 1000 år vara en jämn och trygg tidsavgränsning.

Sammantaget kan man säga att de flesta besökarna svarade någorlunda enhetligt, med ett par undantag. Fyra av de tillfrågade besökarna, inklusive intervjupersonen, uppvisade svar som på olika sätt skiljde sig från mängden. Det intressanta är att tre av dem (besökaren som tyckte att man skulle återbegrava kvarlevorna uppgav inget födelseår) var de yngsta av alla de svarande. Detta kan självklart vara av stor betydelse, men det kan lika väl vara en tillfällighet, något som en mer omfattande undersökning skulle kunna ge svaret på. Den tillfrågade gruppen av besökare förefaller dock vara en förhållandevis homogen, sekulär, skandinavisk grupp av människor, med en relativt likartad syn på livet och döden.

2.4. Resultat och slutsatser

Analysen av materialet har gett många intressanta resultat, och för att detta avsnitt inte ska bli en direkt upprepning av analysen har jag valt att presentera en sammanfattning av de resultat som tydligast går att knyta till de frågeställningar som jag inledningsvis utgick ifrån.

I nästföljande del kommer några av de mest centrala och intressanta resultaten att diskuteras.

Kvarlevorna och gravarna/ kistorna i utställningen får, beroende på hur fullständiga och välbevarade de är, en varierad uppmärksamhet och framställningen i den rumsliga miljön. Kvarlevornas framställning är i de flesta fallen förenad med deras funktion, där syftet är att berätta om och bekräfta den kunskap som arkeologiska och naturvetenskapliga undersökningar och studier bygger på. Man vill visualisera och förtydliga de aspekter, teman och den bild av förhistorien som man i samspel med andra föremål och den textbaserade informationen vill skildra. Med enskilda detaljer och större kontexter, exempelvis gravar, berättar man både om livet och om döden under de olika tidsperioderna, och sätter dem tillsammans i ett större perspektiv. Samtidigt synliggör kvarlevorna resterna av de människor som en gång levde, och skapar en närhet och väcker känslor hos betraktaren som de övriga föremålen i utställningen inte gör i lika stor utsträckning. I vissa av rummen har man även förändrat den rumsliga miljön med svart färg på väggarna och mörker, riktat ljus och i vissa fall även ljud, för att öka stämningen och atmosfären kring materialet. Ljutmässigt kan detta även bero på bevaringsmässiga aspekter, intervjupersonens uppfattning var att de individer som var mest välbevarade ställdes ut i en speciell miljö, eftersom man ville visa dem mer

respekt, eftersom de kändes mer som riktiga människor. Intervjupersonen gav dessutom en antydan till de något obehagliga känslor som kan väckas när man möter kvarlevor efter döda människor, men att de samtidigt gör utställningen mer levande och äkta. Utifrån vissa av kvarlevorna vill man med delvis politiska ställningstaganden framhäva sin egen kultur och stärka den nationella tillhörigheten, till exempel genom att benämna några av människorna från stenåldern som danskar.

Nationalmuseets uppgift är att kulturhistorien ska vara tillgänglig för alla människor, och man verkar för att förmedla kunskap som belyser den danska kulturhistoriens utveckling från äldsta tider till och med vikingatid. Nationalmuseet är medlemmar av ICOM och följer därför deras internationella regler för bland annat hantering och framställning av mänskliga kvarlevor och deras egna riktlinjer är att de döda ska ställas ut på ett respektfullt sätt, där respekt verkar handla om ifall kvarlevorna är påklädda eller inte och hur pass fullständiga de är. De vill dessutom berätta och förmedla så mycket som möjligt med det mänskliga materialet, både om livet och om döden i förhistorien, men även om de bevaringsförhållanden som möjliggjort kvarlevornas och föremålens existens.

För museet är bevaring av kvarlevorna betydligt viktigare än återbegravning, eftersom de är viktiga redskap för att nå kunskap, men också för att det finns en lång tradition bakom användandet av mänskligt material i utställningssammanhang. En annan anledning är att man menar att de döda individerna intresserar besökarna, och att besökarna på museet kan möta och diskutera döden på ett kontrollerat sätt utan att ha några känslomässiga band till de döda. Man har medvetet avstått från ett levandegörande av utställningens kvarlevor, bland annat av respekt för förhistoriens människor. Man vill att materialet ska tala för sig själv och inte präglas allt för mycket av vår tids tolkningar, men man anser även att det inte passar i en autentisk utställning. Man visar istället en bild av förhistorien som den ser ut idag, och inte en tolkning av hur den egentligen såg ut. Dock kan ett eventuellt levandegörande av utställningen bli aktuellt i framtiden, man arbetar redan med att skapa levande bilder till en del av materialet, men även ansiktsrekonstruktioner kan i framtiden komma på tal.

Detta beslut kräver emellertid ett viktigt ställningstagande om man från museets sida i framtiden ska välja en mindre autentisk inriktning till utställningen. Det enda man i vissa fall medvetet har förändrat är den rumsliga miljön, att med hjälp av färg, ljus och ljud skapa en stämning kring det mänskliga materialet, som ger känslan av att kliva in i en annan värld. Samtidigt arbetar museet aktivt med att levandegöra utställningen för skolklasser, där grundskoleelever får klä sig i kopior av de förhistoriska individernas dräkter och spela upp deras liv.

Undersökningen bland utställningens besökare och den personliga intervjun visade att de flesta hade en relativt likartad inställning till användandet av mänskligt material i utställningssyfte. De ansåg att de mänskliga kvarlevorna är en viktig del rent forsknings- och kunskapsmässigt, att materialet berättar både om livet och om döden, men att det även fungerar som en spänningshöjande faktor. Några av de tillfrågade tyckte dessutom att de mänskliga kvarlevorna bidrog till att levandegöra utställningen, trots att man från museets sida medvetet avstått från en levandegörande utställningen. Besökarna och intervjupersonen hade inga tydliga åsikter om vem som borde ställas ut eller inte ställas ut, så länge det inte började närma sig personer avlidna i modern tid. Samtidigt verkar de tillfrågade, med ett par undantag, måttligt intresserade av att veta något mer om kvarlevorna eller individerna än det de fick veta i utställningen. När frågan kom till en i framtiden eventuell återbegravning av de mänskliga kvarlevorna, var besökarna även i denna fråga relativt överens om att en bevaring för framtiden är viktigare. Ett annat tydligt mönster är de tillfrågades inställning till sin egen död och dödlighet, där ingen av besökarna eller intervjupersonen skulle ha något emot att deras egna kvarlevor i framtiden ingick i en arkeologisk eller historisk utställning. Ett par av besökarna skulle till och med se det som en ära. Endast ett par svar från besökarna och intervjupersonen kan ses som avvikande. Det gällde i stor utsträckning frågan om återbegravning, att kvarlevorna berättade mest om livet eller mest om döden i förhistorien, och en besökare samt intervjupersonen som uppfattade materialet som något obehagligt. Tre av de fyra personerna med avvikande svar var dessutom de yngsta av alla tillfrågade.

Slutsatsen är att jag själv, Nationalmuseet, intervjupersonen och besökarna uppfattar de mänskliga kvarlevorna på ett liknande sätt, med ett fåtal svar från ett par besökare och intervjupersonen som kan anses avvikande.

3. Slutdiskussion

Uppsatsen har gett många intressanta resultat, men samtidigt har den väckt en rad nya frågor angående hur man framställer mänskliga kvarlevor, vilka funktioner de har och de etiska problem som medföljer användandet av dem. Jag kommer i denna del att diskutera några av de mest centrala resultaten och slutsatserna, samtidigt som jag kommer att dra paralleller till vad som gjorts och skrivits om ämnet tidigare.

Uppsatsen har visat vilken funktion de mänskliga kvarlevorna fyller i utställningen Danmarks Oldtid. Resultaten ligger i linje med vad tidigare liknande undersökningar har uppvisat. Som ett exempel kan Ellen Wijgård Randerz uppsats från 2006 nämnas, där hon

bland annat har undersökt mänskliga kvarlevors funktion på fem museer i Sverige. Randerz resultat och slutsatser är i stort sett desamma som de resultat undersökningen av utställningen Danmarks Oldtid har gett. Bland annat att de skapar en närhet och väcker känslor och intresse, men också att de bekräftar och stärker trovärdigheten i och förtydligar det som berättats i text (Wijgård Randerz 2006: 46f). Samtidigt verkar besökarnas övergripande inställning till utställningens mänskliga kvarlevor likna den inställning andra undersökningar har resulterat i (Wijgård Randerz 2006:45, Sayer 2010:100f).

Men vad det är som lockar med att titta på döda människor är en svår, omfattande och nästintill filosofisk fråga, en fråga som är alldeles för vidsträckt för att till fullo kunna diskuteras i denna uppsats. Besökarnas, intervjupersonens och Nationalmuseets svar ger några indikationer på vad det är som lockar. De mänskliga kvarlevorna verkar vara en viktig källa till kunskap som samtidigt väcker diverse känslor och skapar spänning hos betraktaren. Människor uppfattar mänskliga kvarlevor på olika sätt, och det beror nog på att kvarlevor kan betyda olika saker för olika personer. Kanske är det därför som vissa besökare, och intervjupersonen, uppfattade att kvarlevorna berättade mer om liv respektive död, och inte både och, och att de hade olika åsikter om exempelvis återbegravning.

Nina Nordström menar i sin avhandling att mänskliga kvarlevor bland annat fyller ett terapeutiskt syfte, att man kan distansera sig till dem samtidigt som de balanserar känslan av den egna döden, och att de ger en möjlighet att reflektera över att människor alltid har dött och alltid kommer att dö (Nordström 2007:368f). Tiffany Jenkins menar att de har ett så starkt symboliskt värde eftersom de både kan ses som personer och som objekt, att de gör gränsen mellan vad som är verkligt och inte verkligt otydlig (Jenkins 2011:107). En något liknande diskussion för Katherine Goodnow. Hon menar att de olika känslor som kvarlevor väcker är ett resultat av de gränser som finns i samhället mellan vad som anses som "rent" och "smutsigt", hur olika dessa gränser är i olika kulturer och hur de har förändrats genom historien. Samtidigt diskuterar hon fascinationen med att titta på döda människor, en diskussion som påminner om överinspektör Poul Otto Nielsens svar på frågan om han trodde att autentiska kvarlevor var viktiga för besökarna. Goodnow menar att man erbjuds att titta på det som man i vanliga fall inte får se, och drar en parallell till varför människor tittar på skräckfilm fastän man blir rädd."Clearly there is a sense of being allowed to see what is normally kept on the 'other' side: that which is normally hidden or forbidden." (Goodnow 2006:123ff). En liknande diskussion för Mary Brooks och Claire Rumsey där de menar att människor i västvärlden nuförtiden oftast bara kommer i kontakt med döden i vissa miljöer, så som sjukhus, på begravningar, kyrkogårdar eller andra miljöer som man oftast försöker

undvika, eller i form av media så som via tv och film ”It could be argued that museums are playing an important role in introducing visitors, who may primarily experience death on cinema and television, to the reality of the dead human body.” (Brooks & Rumsey 2008:279). Det finns säkerligen många orsaker till varför människor tycker det är spännande, obehagligt eller fascinerande att titta på döda människor, och om det man betraktar är en bild av livet eller döden, eller både och. Undersökningen bland utställningens besökare visade att den tillfrågade gruppen har åsikter som representerar en relativt sekulariserad, skandinavisk och västerländsk inställning till döden där de förhistoriska kvarlevorna fyller viktiga vetenskapliga och forskningsmässiga behov (Brooks & Rumsey 2008: 264).

Denna inställning varierar självklart från person till person, och som undersökningen också indikerade kanske även i ålder. Men framförallt varierar inställningen till mänskliga kvarlevor mellan olika kulturella och religiösa livsåskådningar, där inställningen till döden och livet efter döden säkerligen spelar en stor roll. Antagligen hade en liknande undersökning bland människor med en annan kulturell eller religiös bakgrund lett till helt andra resultat. Dessa olika förhållningssätt är antagligen också en av anledningarna till varför frågan om repatriering är så omdiskuterad och känslig.

Resultaten från undersökningen bland Danmarks Oldtids besökare och intervjun med utställningens enhetschef gav även många andra intressanta svar. Individerna i utställningen tycks ha blivit ikoner för Danmark och är kända med namn, en besökare såg dem till och med som en slags hjältar för eftervärlden. Samma personifiering av de döda från förhistorien är vanligt förekommande, ett känt exempel från Sverige är Bäckaskogskvinnan (www.historiska.se 2012-04-21). Men det som är extra tydligt i utställningen Danmarks Oldtid är att den danska kulturella identiteten är mycket tydlig. Det som är slående är att man medvetet har framhävt just den danska kulturen. Bodil Petersson beskriver det som en kulturkanon, som är väldigt olik den inställning man till exempel har på Historiska museet i Stockholm, där man fokuserar mycket på mångkultur och istället tonar ner det typiskt svenska. Även Petersson uppmärksammade och reagerade på att man i utställningen Danmarks Oldtid benämner människor på stenåldern som danskar, och att själva ordet Danmark dyker upp tidigt i utställningen (Petersson 2008:130ff). Individerna och kvarlevorna, men även utställningen i sin helhet, bidrar alltså till att öka den nationella samhörigheten och tydliggöra den danska kulturen. Kanske är det därför som vissa av besökarna nästintill idoliserar individerna i utställningen, och anser att de hade varit stolta och att det hade varit en ära att själva få ingå i en liknande utställning efter deras egen död.

Nationalmuseet är som sagt medlemmar i ICOM och följer därför deras riktlinjer, de döda ska ställas ut med respekt. Problematiken med etiska riktlinjer är relativt uppenbart, att ord som *respekt* i sig kan tolkas på många olika sätt, och där tolkningen kan variera mycket beroende på kulturella och religiösa skillnader (Brooks & Rumsey 2008:267).

Enbart existensen av ICOM's *code of ethics* är ett tydligt resultat av hur olika man ser på mänskliga kvarlevor och hur de bör behandlas och framställas i utställningssammanhang. Samtidigt har vår syn på respekt gentemot varandra förändrats mycket genom historien, man har till exempel behandlat mänskliga kvarlevor på olika sätt beroende på vilken etnisk, kulturell och religiös tillhörighet de har haft (Masterton 2010:21). Enligt Nationalmuseet verkar ordet respekt vara förenat med huruvida kvarlevorna är påklädda eller inte, varpå man då kan undra om påklädda kvarlevor är mer etiskt korrekt än nakna? Kanske är det vår tids moral och syn på den nakna kroppen som vi projicerar på materialet, och man undrar om respekten riktas mot de avlidna individerna eller mot utställningens besökare. Man ser till exempel från museets sida inga etiska problem med att ställa ut skelett, men man poängterar att Huldremosekvinnan är påklädd, och att ekkistegravarna har ställts ut så som de hittades, påklädda. Kanske vill man också, som intervjupersonen uppfattade det, visa respekt för de mer välbevarade kvarlevorna men på samma gång passa på att ställa ut de välbevarade textilierna. Samtidigt har man från museets sida valt bort ett levandegörande av utställningen av respekt till förhistoriens människor, för att låta föremålen tala för sig själva och inte lägga ner för mycket av vår tids tolkningar i materialet. Men som andra tidigare påpekat är väl egentligen alla val i utställningen ett resultat av tolkningar (Rostock 2008:13). Varför en så stor vikt läggs på att visa de mänskliga kvarlevorna respekt har säkerligen att göra med de tidigare diskuterade aspekterna. Nina Nordström exemplifierar detta ytterligare på ett bra sätt. Hon menar till exempel att dissektionen av en modern nyligen avliden människa på ett obduktionsbord är en dekonstruktion av Jaget, där den mänskliga kroppen förvandlas till död materia:

”Men när det gäller de förhistoriska kropparna så är situationen snarast omvänd, här skapas ett jag och likt ett Frankensteins monster väcks det till liv på dissektionsbordet. Kroppar från förhistorien behandlas som nyligen döda, i media i en närmast lekfull stämning, men inte utan ett ogripbart allvar i botten” (Nordström 2007: 368).

Intressant i den här diskussionen kan vara att nämna något om vilka mänskliga kvarlevor som de tillfrågade besökarna och intervjupersonen tyckte var acceptabelt att ställa ut. Det kvittade tydligen vem individen var, så länge det inte var för nära i tid, och även mer tydliga avgränsningar så som att kvarlevorna skulle vara minst 200 år gamla, inte från 1800-1900-

talet förekom. Dessa ställningstaganden skulle kunna relateras till när människor anser att samtiden börjar, inom arkeologin brukar det som kallas samtidsarkeologi ibland behandla 1800-talet och framåt. Burström kopplar ihop samtiden med människors minnen. ”En person som idag är 90 år kan ha minnen som sträcker sig tillbaka till åtminstone 10-årsåldern.

Då är vi 80 år tillbaka i tiden. Om han eller hon då träffar någon som på motsvarande sätt kunde minnas 80 år tillbaka i tiden är vi sammanlagt 160 år tillbaka i tiden” (Burström 2007:14). Kanske kan detta vara en inbyggd uppfattning som folk har, när moderna tider och samtiden börjar.

Valet att inte levandegöra utställningen beror alltså delvis på respekt för de avlidna individerna men också på att man inte tycker att det är tillräckligt autentiskt. Som tidigare nämnt resulterar detta i att man ger en bild av förhistorien som den ser ut idag och inte hur den egentligen såg ut. Samtidigt vill man från museets sida ”berätta så mycket som möjligt” med bland annat det mänskliga materialet. Frågan är då om valet av att avstå från en mer ”levande” utställning kolliderar med viljan att berätta så mycket som möjligt. Några av besökarna och intervjupersonen ville veta så mycket som möjligt om kvarlevorna och individerna, mer om personerna, hur de såg ut och så vidare. Samtidigt tillade de att man antagligen inte visste mer än den information eller den bild av det förflutna som gavs i utställningen. Kanske visar detta på en välvilja till museet, att man inte vill ifrågasätta museet som förmedlingsinstitution utan man godtar att allt man får berättat för sig är det enda som finns att berätta. Samtidigt har olika former av levandegöranden av mänskliga kvarlevor, exempelvis ansiktsrekonstruktioner, ökat de senaste åren. Några kända sådana från Sverige är till exempel Birkaflickan och Bockstensmannen (www.historiska.se, www.hkm.varberg.se 2012-04-22). Men även internationellt finns ett intresse, där Elisabeth Daynes är en av de mest kända modellmakarna som rekonstruerat en mängd förhistoriska individer (www.daynes.com 2012-04-23).

Detta existerande intresse för att levandegöra förhistoriska, och historiska, människor är kanske en av anledningarna till varför man överväger att låta stämningsskapande bilder ingå i utställningen Danmarks Oldtid, och kanske till och med ansiktsrekonstruktioner någon gång i framtiden. För närvarande består den enda någorlunda levandegörande effekten i utställningen av de så kallade scenografiska rummen, där man med färg, ljus och ljud har förändrat den rumsliga miljön för att skapa en atmosfär kring kvarlevorna. Varför upplever då besökarna att kvarlevorna bidrar till att levandegöra utställningen, när man medvetet inte levandegjort dem? Detta kan bero på att man uppfattar det rumsliga och miljömässiga levandegörandet även som en levandegörande av kvarlevorna. Men det kan även bero på att

ordet *levandegörande* idag är ett flitigt använt modeord, som i brist på annat får förklara vad man tycker. Men en enklare förklaring kan också vara att man helt enkelt får en känsla av liv när man ser död, att det liv som en gång fanns blir synligt. Som en intressant kontrast till detta kan man undra varför Nationalmuseet i allra högsta grad har valt att levandegöra utställningen för skolklasser bestående av barn, har man valt detta av pedagogiska skäl eller finns det en något negativ inställning till själva levandegörandet. Kan en utställning inte både vara autentisk och samtidigt levande? Ulf Näsman konstaterade så tidigt som 1990, angående borgen Eketorp, att levandegörande av historien passar ”den okvalificerat intresserade och barnen” (Näsman 1990:12). Man kan ju spekulera i om denna inställning fortfarande existerar inom den akademiska arkeologin och museologin, men kanske även bland den besökande allmänheten. Intervjupersonen uttryckte som sagt en vilja att få veta så mycket som möjligt om individerna, bland annat utseende. Samtidigt framkom det att den intervjuade personen ansåg att det var viktigt med autentiska kvarlevor i utställningssammanhang, att det annars kunde kännas oseriöst. Kanske är det så att gränsen mellan seriös vetenskap och ett oseriöst levandegörande är en svår balansgång.

Jag har i denna diskussionsdel tagit upp några av de mest centrala ämnena i uppsatsen, och det hade varit min önskan att få utveckla denna diskussion och inkludera samtliga resultat och slutsatser. Men ämnen som livet, döden och vad mänskliga kvarlevor har för funktion i utställningssammanhang har visat sig vara stora och stundtals svårdiskuterade och svåranalyserade ämnen, som många gånger leder till fler frågor än till egentliga svar.

4. Sammanfattning

Uppsatsens syfte har varit att undersöka mänskliga kvarlevors funktion i utställningen Danmarks Oldtid på Nationalmuseet i Köpenhamn, samt vilken bild museet vill förmedla med det mänskliga materialet och om de har följt några etiska riktlinjer i samband med utställandet. I uppsatsen har jag dessutom undersökt vilken uppfattning utställningens besökare får av de mänskliga kvarlevorna, och hur de förhåller sig till användandet av mänskligt material.

Mitt tillvägagångssätt har bestått av observationer och iakttagelser av utställningen vid ett flertal tillfällen, men även av en textbaserad intervju med enhetschefen för utställningen, och en textbaserad undersökning bland 10 stycken av utställningens besökare.

Som komplement till mina egna observationer och undersökningen av besökarna intervjuade jag dessutom ytterligare en person efter ett besök på utställningen.

Analysen visade att kvarlevornas framställning oftast är kopplad till dess funktion, där syftet är att berätta och bekräfta den kunskap som arkeologiska och naturvetenskapliga undersökningar och studier bygger på. Dess funktion är att visualisera och förtydliga de aspekter, teman och den bild av förhistorien som man i samspel med andra föremål och den textbaserade informationen vill skildra. Samtidigt synliggör kvarlevorna resterna av de människor som en gång levt och skapar en närhet och väcker känslor hos betraktaren. I vissa av rummen har man dessutom förändrat den rumsliga miljön, med mörka rum, riktat ljus och i vissa fall även ljud, för att på så sätt öka stämningen och atmosfären kring materialet.

Den dämpade ljussättningen kan också vara ett resultat av att man vill bevara utställningens mer välbevarade kvarlevor. Intervjupersonen ansåg dock att det var för att man visade dem mer respekt än de övriga kvarlevorna.

För Nationalmuseet är en framtida bevaring av utställningens mänskliga kvarlevor viktig, eftersom de är viktiga redskap för att nå kunskap, för att det ligger en tradition bakom det men också för att de tror att det intresserar besökarna. Nationalmuseet är medlemmar av ICOM och deras inställning är att de döda individerna ska ställas ut med respekt, de verkar även associera respekt med om de döda individerna är påklädda eller inte. Deras mål är att berätta så mycket som möjligt, både om livet och om döden i förhistorien, men även om de bevaringsförhållanden som möjliggjort kvarlevornas existens. Nationalmuseet har avstått från en levandegörande utställning, bland annat av respekt för förhistoriens individer, och menar att man vill låta föremålen tala för sig själva utan att lägga allt för mycket av vår tids tolkningar i materialet. Inom en snar framtid ska man försöka arbeta fram levande bilder i några av utställningens rum, och även ansiktsrekonstruktioner kan komma på tal i framtiden, detta kräver emellertid ett beslut om man ska avvika från den nuvarande autentiska inriktningen som utställningen följer. Samtidigt levandegör man utställningen för skolklasser, där de får klä sig i kopior av kläder som tillhört de förhistoriska individerna, och låter dem återskapa deras liv.

För att skapa en stämning kring vissa kvarlevor har man dessutom påverkat den rumsliga miljön, där ljus, ljud och svarta väggar skapar känslan av att kliva in i en annan värld. Undersökningen och den personliga intervjun visade att utställningens besökare har en likartad syn på användandet av mänskliga kvarlevor i utställningssyfte. Kvarlevorna ger viktig kunskap samtidigt som de tillför spänning och i viss mån levandegör utställningen, merparten av besökarna anser också att de berättar både om livet och om döden i förhistorien. Både besökarna och intervjupersonen var relativt överens om att en bevaring för framtiden var viktigare än återbegravning, och att det kvittade vem som ställdes ut så länge det inte

rörde sig om moderna tiders kvarlevor. Dessutom hade ingen av besökarna eller intervjupersonen någonting emot att efter sin egen död ingå i en arkeologisk eller historisk utställning. Endast ett par av besökarnas svar avvek från majoritetens, en besökare var negativt inställd till att man ställde ut mänskliga kvarlevor och personen var även osäker på om man skulle återbegrava kvarlevorna eller inte. En annan besökare var också osäker angående återbegravning, och en tredje ansåg att de borde återbegravas ”så de kan få ro”.

Slutsatsen är att jag själv, Nationalmuseet, intervjupersonen och besökarna uppfattar de mänskliga kvarlevorna på ett liknande sätt, med ett fåtal svar från ett par besökare och intervjupersonen som kan anses avvikande. Nationalmuseet har valt att inte levandegöra utställningens kvarlevor utan man visar en bild av förhistorien som den ser ut idag, och inte hur den egentligen såg ut. Trots detta uppfattar många av besökarna och intervjupersonen att det mänskliga materialet i utställningen har just denna levandegörande effekt.

Litteratur- och källförteckning

- Adolfsson, Gundula. (1987). *Människa och objekt i smyckeskrin: en analys av arkeologiska utställningar i Sverige*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Andersen, Ursula Constantin. (2008). *Formidlingen af Danmarks Oldtid - en analyse af de formidlingsmæssige konsekvenser af nyopstillingen*. Examensarbete i Kulturformidlingsprojektet. Odense. Syddansk Universitet.
- Brooks, Mary M, Rumsey, Claire. (2008). The Body in the Museum. I: Cassman, Vicki, Odegaard, Nancy & Powell, Joseph F. (red.). *Human remains: guide for museums and academic institutions*. Lanham, Md.: AltaMira Press.
- Burström, Mats (2007). *Samtidsarkeologi: introduktion till ett forskningsfält*. Lund: Studentlitteratur.
- Cassman, Vicki, Odegaard, Nancy & Powell, Joseph F. (red.) (2008). *Human remains: guide for museums and academic institutions*. Lanham, Md.: AltaMira Press.
- Goodnow, Katherine. (2006). Bodies: Taking Account of Viewers' Perspectives. I: Lohman, Jack & Goodnow, Katherine (eds.). UNESCO. General Conference. *Human remains & museum practice*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Hallgren, Claes. (red.) (2010). *Mänskliga kvarlevor: ett problematiskt kulturarv*. Stockholm: Etnografiska muséet.
- Jenkins, Tiffany (2011). *Contesting human remains in museum collections: the crisis of cultural authority*. New York: Routledge.

- Karlsson, Håkan. (red.) (2004). *Swedish archaeologists on ethics*. Lindome: Bricoleur Press.
- Kikkenberg, Birgitte, Nielsen, Poul Otto & Thøgersen, Jens-Erik. (2008). Den nye Danmarks Oldtid: om nyopstillingen 2005-2008. I: Madsen, P, K. & Gammeltoft, B. (red.) *Nationalmuseets Arbejdsmark 2008*.
- Lohman, Jack & Goodnow, Katherine (eds.). (2006). UNESCO. General Conference. *Human remains & museum practice*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Masterton, Malin (2010). *Duties to past persons: moral standing and posthumous interests of old human remains*. Diss. (sammanfattning) Uppsala: Uppsala universitet.
- Nordström, Nina. (2007). *De odödliga: förhistoriska individer i vetenskap och media*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Näsman, Ulf. (1990). Populärarkeologi – förmedling och levandegörande. I: *Levandegörande arkeologi – hur och varför*. RAÄ/SHMM rapport 1990:3. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Petersson, Bodil. (2008). Nationalmuseer som tidsspegel. 2000-talets forntider i Danmark och Sverige. I: *Formvännan [Elektronisk resurs] journal of Swedish antiquarian research*. (1906-). Nr 105: 126-133.
- Randerz, Ellen Wijgård. (2006). *Att objektifiera, levandegöra och värdigt begrava: Om mänskliga kvarlevor i arkeologiska utställningar*. Examensarbete för magisterexamen. Lunds universitet.
- Rostock, Jette (2008). ”Danmarks oldtid på 60 minutter”– indtryk fra et FaF arrangement i den ny Danmarks Oldtid. *Arkæologisk Forum* nr.19.
- Sayer, Duncan (2010). *Ethics and burial archaeology*. London: Duckworth
- Trost, Jan & Hultåker, Oscar. (2007). *Enkätboken*. 3. [rev. och utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Trost, Jan. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. 4., [omarb.] uppl. Lund: Studentlitteratur.

Hemsidor och digitala resurser

Elisabeth Daynes hemsida
<http://www.daynes.com/en/home.php> - 2012-04-23

Hallands kulturhistoriska museum
<http://www.hkm.varberg.se/> - 2012-04-22

Historiska museet
<http://www.historiska.se/historia/livsoden/backaskogskvinnan/> - 2012-04-21

<http://www.historiska.se/historia/livsoden/birkaflickan/> - 2012-04-22

ICOM's hemsida

<http://icom.museum/who-we-are/the-organisation/history.html> - 2012-03-16

<http://icom.museum/what-we-do/professional-standards/code-of-ethics/2-museums-that-maintain-collections-hold-them-in-trust-for-the-benefit-of-society-and-its-developme.html#sommairecontent> - 2012-03-16

<http://icom.museum/who-we-are/the-vision/code-of-ethics/4-museums-provide-opportunities-for-the-appreciation-understanding-and-promotion-of-the-natural-an.html#sommairecontent> - 2012-04-03

Nationalencyklopedin

<http://www.ne.se/lang/homo/204681> - 2012-03-19

Nationalmuseets hemsida (under ombyggnad)

<http://natmus.dk/forsknings-og-formidlingsafdelingen/danmarks-oldtid/> - 2012-04-06

<http://natmus.dk/nationalmuseet-som-organisation/mission-og-vision/> - 2012-04-06

Vasamuseet

<http://www.vasamuseet.se/sv/Utstallningar/Ansikte-mot-ansikte/> - 2012-04-05

Övriga referenser

Mailkorrespondens

Poul Otto Nielsen, Överinspektör och enhetschef för Danmarks Oldtid, Nationalmuseet, København. 2012-03-18 & 2012-04-03

Informationsfolder Danmarks Oldtid (Nuvarande 2012-04-17), Nationalmuseet, Köpenhamn.

Figurer

Fig. 1. Karta över utställningen Danmarks Oldtid. (Informationsfolder Danmarks Oldtid).

Fig. 2. Ett av utställningens preparat, alltså en utgrävd del av den riktiga graven (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 3. Överst visas två av de gravkontexter som ställts ut i låga fristående montrar och med en framträdande placering i rummen. Bilden till vänster visar den offrade Huldremosekvinnan utställd i en miljö som ska ge känslan av en mosse. Bilden till höger visar urnegraven innehållande brända ben, och dess placering i en väggmonter (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 4. Några av de enskilda eller i mindre grupper utställda kvarlevorna placerade i utställningens väggfasta montrar. Bilden i mitten visar offerade hårflätor från bronsåldern, och de andra två bilderna visar kranier från stenåldern som uppvisar skador, operationer eller som har blivit offerade (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 5. Bilden till vänster visar en av de avbildningar som placerats i de väggfasta montrarna, bilden i mitten visar ett exempel på de avbildningar som tillsammans med merparten av den textbaserade informationen finns placerade på utställningens informationstavlor. Bilden till höger visar rekonstruktionen av ett kranium, även den placerad i en av informationstavlorna (Fotografi: Thomas Kaneklint).

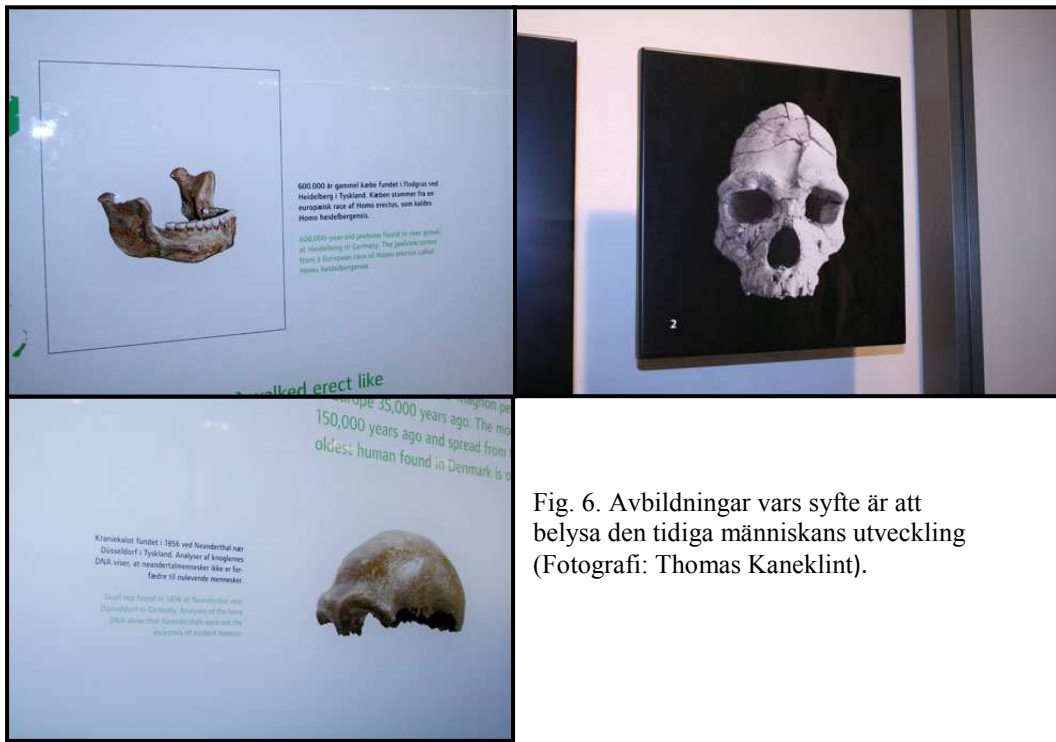

Fig. 6. Avbildningar vars syfte är att belysa den tidiga människans utveckling (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 7. Avbildad mansgrav från stenåldern, graven visualiserar den information som ges i texten, nämligen att kontakten mellan jägare och bönder ibland kan ses i gravmaterialet (Fotografi: Thomas Kaneklint).

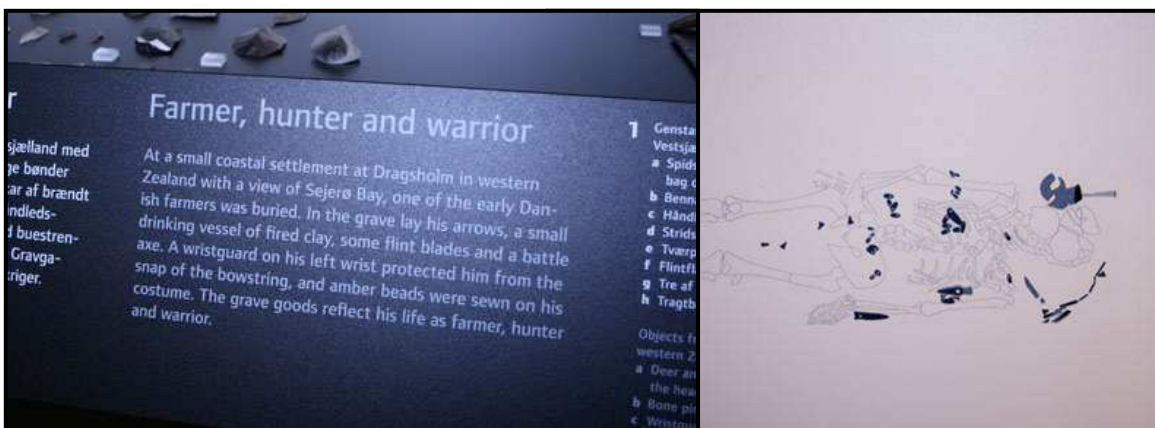

Fig. 8. Avritningen till höger hjälper besökaren att placera de i text beskrivna gravgåvorna i förhållande till varandra och till kroppen (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 9. Fotografiet har i uppgift att styrka teorin om att mannen blivit mördad med en benspets (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 10. Ritning från 1875, placerad på en av informationstavlorna i anslutning till ekkistorna. Ritningen gjordes strax efter att graven grävts ut (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 11. Fotografi av en mansgrav från stenåldern, placerad på en av informationstavlorna, fungerar mer som en effektiv bakgrund och belyser rummets tema (Fotografi: Thomas Kaneklint).

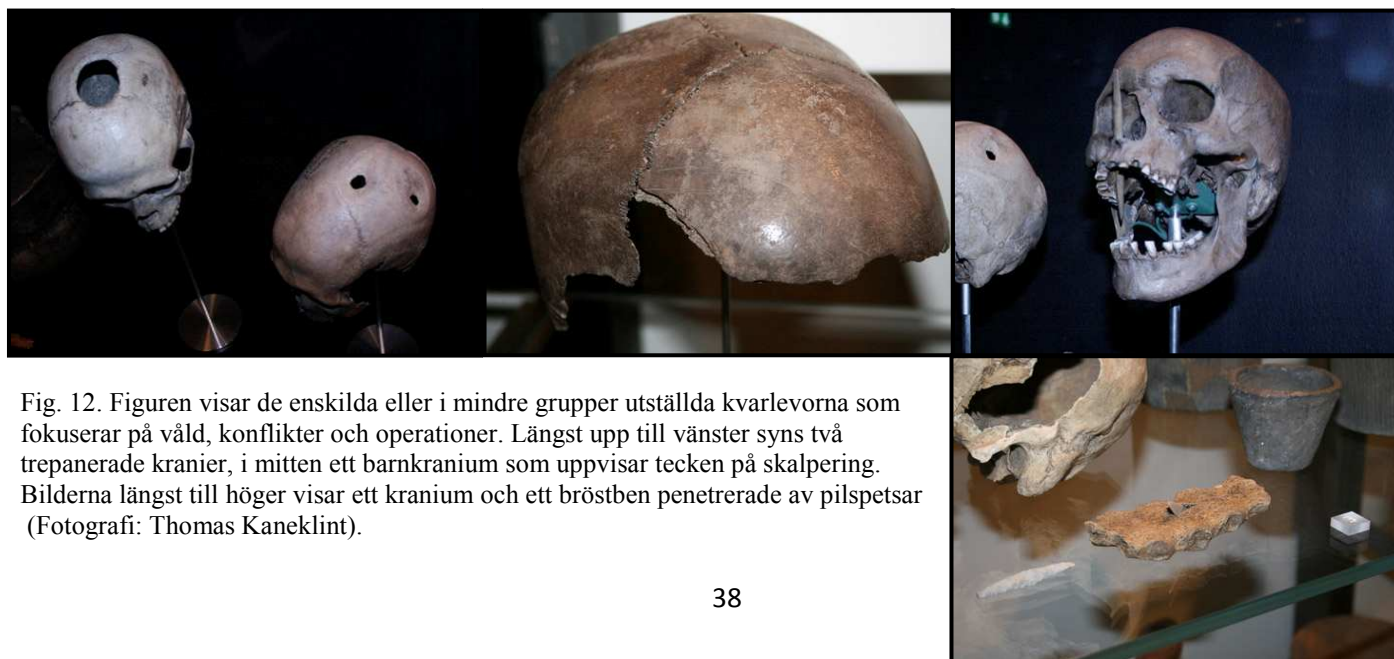

Fig. 12. Figuren visar de enskilda eller i mindre grupper utställda kvarlevorna som fokuserar på våld, konflikter och operationer. Längst upp till vänster syns två trepanerade kranier, i mitten ett barnkranium som uppvisar tecken på skalpering. Bilderna längst till höger visar ett kranium och ett bröstben penetrerade av pilspetsar (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 13. Två offrade kranier tillhörande två unga kvinnor. Kranierna uppvisar karaktärsdrag som antyder att de skulle kunna vara syskon (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 14. De offrade hårflätorna från bronsåldern visar den variation som fanns bland vad man offrade, men även att man offrade det finaste man hade. Kanske är deras höga grad av bevaring även en anledning till varför man vill visa upp dem (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 15. Tandpärlor från stenåldern, utställda med andra tandpärlor från olika djur, (C) markerar människotänderna. Bilden till vänster visar den fristående monter där tandpärlorna på bilden i mitten är utställda (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Liget fra Huldremose på Djursland er fra ca. 100 e.Kr. og blev fundet i 1879. Kvinden var klædt i en nederdel af uld, tørklæde og to skindkapper. Hendes hår var bundet op med en lang uld-snor, som også var lagt flere gange om hendes hals. Det tyder på, at hun blev kvalt. Analyser af maveindholdet viser, at hendes sidste måltid indeholdt rug og frø fra ukrudtsplanten spergel.

Den ene kappe bar hun Over skuldrene bar hun en nål. Nederdelen blev med smalle læderremme af lys og mørk uld. I en kvinden den anden sk vendt indad.

Fig. 16. Några av de detaljer som de fullständiga gravarna och människooffren kan vittna om. Bilden längst ner till vänster visar spår efter ett hårt slag, bilden längst upp till vänster visar spåren efter en tumör. Texten ovanför berättar bland annat om Huldremosekvinnans sista måltid (Fotografi: Thomas Kaneklint).

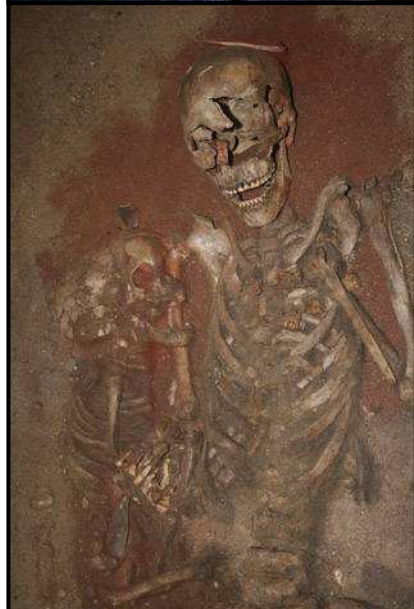

Fig. 17. Några gravexempel som visar omsorgen om de döda, och kanske också om de levande. Bilden längst ner till vänster visar kvinnan och barnet från Vedbæk, bilden längst upp till vänster visar ekkistegraven innehållande flickan från Egtved. Bilden ovanför visar kvinnan från Himlingøje (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 18. De rummen innehållande kvarlevor där man skapat en stämning med hjälp av svart färg och riktat ljus. I rummen där ekkistorna och Huldremosekvinnan är placerade hörs i bakgrunden även stämningsskapande ljud och musik (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 19. Utställningens mest välbevarade mänskliga kvarlevor. Bilden till vänster visar en av ekkistegravarna från bronsåldern, innehållande kvinnan från Skrydstrup. Bilden till höger visar Huldremosekvinnan från äldre järnåldern (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 20. Ekkistegraven tillhörande flickan från Egtved, placerad i ett annat rum än de andra ekkistegravarna (Fotografi: Thomas Kaneklint).

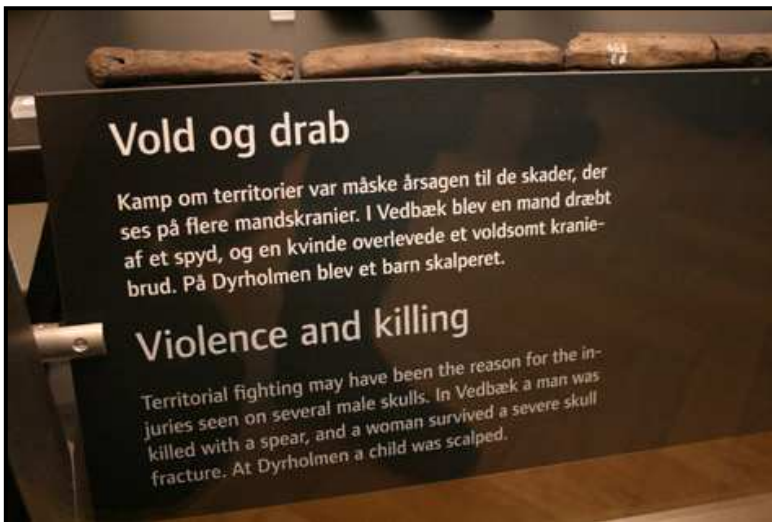

Fig. 21. Ett exempel på en av de texter som är placerade i samband med föremålen (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Fig. 22. Skelettet efter uroxen från Vig, som barn tydligen upplever lika spännande som skelett efter människor (Fotografi: Thomas Kaneklint).

Bilagor

Bilaga 1. Kvarlevorna från Oldtiden

Stenålder 1 500 000 f.Kr. – 1700 f.Kr.

Rum 1

- Kranium från *Homo erectus* (fotografi). Tautavel, sydöstra Frankrike. 400 000 år gammalt.
- Övre delen av ett kranium från *Homo neanderthalensis* (fotografi). Neanderthal, Tyskland. Ingen direkt datering.
- Käke från *Homo heidelbergensis* (fotografi). Heidelberg, Tyskland. 600 000 år gammalt.
- Kranium från kvinna av Cromagnon-typ (avgjutning). Koelbjerg, Fyn, Danmark. 8500 f.Kr.

Rum 2

- Tandpärla (mänskotand). Sværdborg, södra Jylland. 8000-7000 f.Kr.

Rum 3

- Ockra-grav med en kvinna i 40-årsåldern och ett 3-årigt barn, gravgåvorna antyder att barnet var en pojke, kvinnan har överlevt ett kraftigt slag mot huvudet. Fullständig grav (preparat). Vedbæk, norra Själland. Ingen direkt datering.
- Mansgrav med tillhörande gravgåvor, mannen var omsluten av stora bitar bark, han har dessutom en skada på huvudet som orsakats av våld. Korsør Nor, västra Själland. Ingen direkt datering.
- Övre delen av en skeletterad kropp, vilande på djurhorn (fotografi på informationstavla). Ingen direkt lokalitet eller datering.
- Mansgrav med gravgåvor (fotografi på informationstavla). Wittmar, Tyskland. Ca 4600 f.Kr.
- Mansgrav (schematisk avbildning) med tillhörande gravgåvor. Dragsholm, västra Själland. 3800 f.Kr.
- Del av kranium tillhörande ett barn i 10-årsåldern, med märken efter skalpering. Dyrholmen, norra Jylland. 5300 f.Kr. Okänd fyndkontext.
- Överkroppen av en skeletterad man (fotografi), dödad av en benspets. I graven fanns även en kvinna och ett barn. Från Bøgebakken i Vedbæk, norra Själland. 5300 f.Kr.
- Tandpärlor från människa, påträffades i föregående grav. Från Bøgebakken i Vedbæk, norra Själland. 5300 f.Kr.

Rum 4

- Kranium från en kvinna i 18-20 årsåldern, påträffades med ett rep runt halsen, antagligen offrad. Sigersdal Mose, norra Själland. 3500 f.Kr. till 3400 f.Kr.
- Kranium från en kvinna i 16 årsåldern, även hon offrad. Vissa drag antyder att det var den föregående kvinnans syster. Sigersdal Mose, norra Själland. 3500 f.Kr. till 3400 f.Kr.
- Trepanerat kranium från en man, 21-35 år gammal. Døjringe Mose, mellersta Själland. 3500 f.Kr. – 3400 f.Kr.
- Trepanerat kranium från en man, 30-40 år gammal. Gravfynd från Næs, Falster. 3200 f.Kr.– 300 f.Kr.
- Kranium och bröstben från en man 35-40 år gammal. Kraniet och bröstbenet är penetrerade av två benpilar. Porsmose, södra Själland. 3500 f.Kr.

Rum 5

- Övre delen av ett trepanerat manskranium, gravfynd. Kellerød, Mellersta Själland. 3500 f.Kr. – 3300 f.Kr.

Rum 6

- Trepanerat kranium från en man. Från grav i Gjerrild, östra Jylland. 2600 f.Kr. – 2350 f.Kr.
- Ett bröstben genomborrat av en flintpilspets, påträffat i samma grav som kraniet nämnt ovan. Gjerrild, östra Jylland 2600 f.Kr. – 2350 f.Kr.

Bronsålder 1700 f.Kr.– 500 f.Kr.

Rum 8

- Ekkista innehållande en man (fragmentarisk) med tillhörande gravgåvor. Trindhøj, södra Jylland. 1356 f.Kr.
- Ekkista innehållande en man (fragmentarisk) med tillhörande gravgåvor. Muldbjerg, västra Jylland. 1365 f.Kr.
- Ekkista innehållande en äldre kvinna med tillhörande gravgåvor. Borum Eshøj vid Århus, östra Jylland. Ingen direkt datering.
- Ekkista innehållande en kvinna i 18-årsåldern med tillhörande gravgåvor. Skrydstrup, södra Jylland. Ca 1300 f.Kr.
- Ekkista innehållande en man i 20-årsåldern med tillhörande gravgåvor. Borum Eshøj vid Århus, östra Jylland. 1345 f.Kr.
- Ekkista innehållande en man i 50–60-årsåldern med tillhörande gravgåvor. Borum Eshøj vid Århus, östra Jylland. Ca 1351 f.Kr.
- Ovan nämnda ekkistegrav (avritning från 1875). Direkt efter öppnandet av graven och efter att mannens kappa blivit borttagen.

Rum 9

- Ekkista innehållande en kvinna i 16–18-årsåldern (endast tänder, hår, naglar och delar av huden är bevarade) med tillhörande gravgåvor. I graven finns även brända ben tillhörande ett barn i 5-6-årsåldern, dessa påträffades inlindade i tyg och i en mindre låda av bark. Egtved, Jylland. 1370 f.Kr.

Rum 13

- Sju hårflätor, offrade. Stenbygårds Mose. Ca 350 f.Kr.
- Fyra sammanflätade flätor, offrade. Fårup, vid Vindum, mellersta Jylland. Ca 350 f.Kr.
- Fyra flätor, varav tre stycken var sammanflätade, offrade. Thorup, vid Simmersted, mellersta Jylland. Ca 350 f.Kr.

Järnålder 500 f.Kr. – 1050 f.Kr.

Rum 16

- Gravurna innehållande brända ben, från större gravfält. Årre, södra Jylland. 5.-3. årh. f.Kr.

Rum 18

- Kvinna funnen i en mosse, med ett snöre/ rep runt halsen, troligtvis offrad. Hon hittades fullt påklädd och med ett par mindre accessoarer. Huldremose, östra Jylland. 100-talet e.Kr.

Rum 19

- Fullständig grav (preparat) innehållande en kvinna i 40–50-årsåldern med tillhörande gravgåvor. Himlingøje. Första halvan av 300-talet.

Rum 21

- Fullständig grav (preparat) innehållande en kvinna i 30-årsåldern med tillhörande gravgåvor. Från Juelling på Lolland. Strax efter Kr.f.

Bilaga 2. Personlig intervju

1) Vad tycker du om att man använder mänskliga kvarlevor i arkeologiska och historiska utställningar?

Jag tycker det är lite obehagligt, för att döden blir så påtaglig. Man måste förstå att det är riktiga människor, mycket intryck. Jag tycker inte att man ska gå och gräva upp människor bara för att ha dem på utställningar, men är de redan uppgrävda och man har dem, kan man lika bra ställa ut dem.

2) Tycker du att det är okej att ställa ut kvarlevor från alla döda människor?

Ja, alla är lika döda.

3) Tycker du att det är okej att ställa ut mänskliga kvarlevor från alla tidsperioder?

Min personliga gräns går på 200 år tillbaka.

Varför just 200 år?

Det känns ändå så långt tillbaka i tiden att det är okej

4) Finns det något sammanhang då det är fel att ställa ut mänskliga kvarlevor (exempelvis en stenåldersutställning i jämförelse med en konstupställning)?

Så länge det är i ett utbildnings- eller kunskapssyfte är det okej, konst är väl okej det också så länge människorna har gått med på det.

5) Varför tror du att man har valt att visa döda människor, och delar av döda människor i utställningen (vilken funktion fyller materialet)?

Utställningen blir mer levande och autentisk då, och kanske mer spännande. Jag tror också att det är för att fånga besökarnas intresse.

6) Hade du velat veta något mer om kvarlevorna eller de döda individerna utöver det du fick veta av utställningen?

Ja det är väl klart, hårfärg, längd, bara utseende i allmänhet. Hur de var som människor, men det är ju svårt att få reda på.

7) Tycker du att utställningens kvarlevor fokuserar mest på livet i förhistorien eller döden? Eller både och?

Jag tycker nog att det är mest döden. Och själva begravningsritualerna, eller hur de är begravda.

8) Uppfattade du några likheter eller skillnader på hur man har valt att ställa ut de olika kvarlevorna?

Ja när det bara var skelett var det mycket ljusare i rummen, och när det var människor med kläder var det lite mer dystert och mörkare.

Varför tror du att man gjort så?

Jag tror man visar upp skeletten ljusst och öppet, för att det inte känns som om de är lika mycket människor som de med hår på huvudet och kläder på sig, de respekterar man mer.

Kan man säga att ju mer välbevarade kvarlevorna är ju mer känns de som riktiga människor?

Ja precis.

9) Tyckte du att de mänskliga kvarlevorna ökade förståelsen för Danmarks förhistoria?

Ja det är klart, de döda gör utställningen mer levande, mer äkta.

10) Tycker du att det är viktigt att ha autentiska kvarlevor i utställningar?

Ja, för att det känns mer på riktigt

Varför känns det viktigt att det är på riktigt?

För att det inte ska bli något skoj eller buskis över det hela.

11) Var något material, någon kvarleva eller grav osv. utställt på ett sådant sätt så att du inte förstod dess syfte eller funktion?

Nej det var det inte.

12) Tycker du att man i framtiden ska återbegrava kvarlevorna?

Nej, jag tror inte att det spelar någon roll, det är ju ingen som tar bort deras värdighet, de har ju redan fått en värdig begravning. Dessutom finns det nog ingen som kan begrava dem på samma sätt som de gjorde förr i tiden.

Hur gör man då med de kvarlevor som inte fick någon värdig begravning?

Jag vet inte, det spelar ingen större roll.

13) Skulle du ha något emot att dina egna kvarlevor någon gång i framtiden ingick i en arkeologisk eller historisk utställning.

Nej, men då vill jag sätta en tidsgräns på 1000 år, så att jag inte har någon släkt som kan ta illa vid sig.

Men du skulle rent personligen inte ha någonting emot det?

Nänä är man död så är man död, jag kan ändå tänka mig att donera mina organ så det spelar ingen roll.

Bilaga 3. Nationalmuseets ställningstagande till mänskliga kvarlevor.

Intervju med enhetschefen för Danmarks Oldtid, Överinspektör Poul Otto Nielsen.

1) Har ni följt några etiska riktlinjer i utformningen av utställningen vad gäller mänskliga kvarlevor?

Ja. De döde skal udstilles med respekt. Vi har i denne permanente udstilling (åbnet 2008) valgt at udstille et moselig, Huldremosekvinden, som vi ikke havde i den forudgående, permanente udstilling. Da hendes dragt er bevaret, har vi valgt at udstille hende påklædt. – For ligene fra stenalder og romersk jernalder er kun skeletterne bevaret, og vi ser ikke nogen krænkelse forbundet med udstilling af skeletter. De döde fra bronzealderen er udstillet som de blev fundet liggende i deres egekister, og de er alle påklædt.

2) Har du någon uppfattning om vad besökarna har för inställning till utställningens mänskliga kvarlevor?

Besøgende på de danske museer er vænnet til at se på oldtidens döde. De har navne: Egtvedpigen, Tollundmanden, Gravballemanden etc., og er blevet ikoner i Danmarkshistorien. De er kendte repræsentanter for det folk, de en gang har tilhørt. Oplevelsen af at se meget velbevarede lig spiller her en rolle. Mest virkningsfuldt blandt moseligene er Tollundmanden (Silkeborg Museum), hvis ansigt er fuldstændigt bevaret. Ingen kan gå fra mødet med Tollundmanden uden at være berørt af det. I vor egen udstilling er Egtvedpigen den mest 'populære' på grund af hendes ungdom og hendes særlige påklædning. Her er det navnlig den velbevarede dragt, der virker tiltrækkende.

3) Har ni fått någon positiv eller negativ kritik av hur något mänskligt material är utställt?

Nej, så vidt jeg ved hverken udtrykkeligt positivt eller negativt.

4) Vilken bild av förhistorien vill ni förmedla med materialet (mänskliga kvarlevor)?

Menneskeligene er udstillet, fordi de er med til at fortælle historien om livet og døden i de forskellige perioder: Hvordan blev mennesker begravet? – Hvad udtrykker måden, de blev begravet på og det, de fik med i graven, om menneskets syn på døden? – Menneskeofre er med til at beskrive tidens ritualer. – Dræbte mennesker fortæller om våbenbrug. – Trepanationer fortæller om fortidens lægekunst. – Kvinden med knogleforandringer fortæller om datidens sygdomme – etc.

5) Hur har ni tänkt när ni utformat informationstexterna som tillhör materialet?

Vi har tänkt på samme måde, som når vi skrev informationsteksterne til udstillingens øvrige fund. Vi har afholdt os fra en 'levendegørelse', som kendes fra andre museers udstillinger. Vi har f.eks. ikke valgt at se livet i bronzealderen med Egtvedpigens øjne. Det vil være et brud på en autentisk udstilling. Inden for det nærmeste års tid skal vi gøre forsøg med levende, stemningsskabende billeder i nogle af udstillingens rum. Det vil være overskridende i forhold til den hidtidige linje, og vi kender endnu ikke den virkning, det vil have.

6) Vill ni med de mänskliga kvarlevorna belysa livet eller döden i förhistorien, eller både och?

Vi vil med udstilling af de valgte lig fortælle så meget som muligt. Eksempel: Bronzealderens egekistebegravelser fortæller om denne tids begravelsesform, men fortæller også om de særlige bevaringsforhold i bronzealderens gravhøje, som er årsagen til, at de døde klæder er bevaret. Det er de ældst bevarede tekstiler i Europa nord for Alperne. Vi finder, der derfor er en god grund til at udstille hele samlingen af egekistegrave.— Se også ovenstående besvarelse, pkt. 4.

7) Finns det någon plan på att i framtiden återbegrava det mänskliga materialet?

Nej, under ingen omstændigheder. Bevaring er vigtigere.

8) Har ni på något sätt övervägt att använda er av rekonstruktioner av det mänskliga materialet, exempelvis ansiktsrekonstruktioner?

Ja, og det kan komme på tale en gang i fremtiden. Men det kræver en beslutning, da man her overskrider grænsen for det autentiske.

9) Tycker ni från museets sida att det är viktigt att man har autentiska kvarlevor i utställningar?

Det behøver ikke at være vigtigt. Det afhænger af, hvilken historie, man vil fortælle. Vi har valgt at udstille de døde mennesker i den permanente udstilling,

1) fordi det materiale, vi er så heldige af have, rummer et betydeligt potentiale for erhvervelse af viden om fortiden, 2) fordi vi tror, det interesserer publikum, og 3) fordi der er tradition for det.

10) Tror du att besökarna tycker det är viktigt att man använder sig av autentiska kvarlevor i utställningar?

Det tror jeg ikke, de fleste besøgende har nogen forudfattet mening om. Men børn udtrykker tit interesse for at se 'skeletter' og oplever dem vel med en blanding af nysgerrighed og gys. Det er jo ikke så ofte, mennesker nu om dage ser autentiske lig (bortset fra på film og TV). Oplevelsen af at stå ansigt til ansigt med døden på museet giver mulighed for at forholde sig til døden på en 'kontrolleret' måde. Her er der jo mulighed for at se og tale om de døde, som man ikke behøver at have et følelsesmæssigt forhold til. I nogle af museets undervisningsforløb arrangeres der

medspilsteater, hvor skoleklasser agerer som personerne i monterne iklædt kopier af deres dragter. På den måde bliver de døde håndgribeligt nærværende - vækkes til live. Børn gyser iøvrigt ligeså meget, når de står over for skelettet af uroksen, som når de står over for menneskeskeletterne.

Besvarelse: Poul Otto Nielsen, Nationalmuseet, København. 2012-03-18.

Nationalmuseets hemsida www.natmus.dk

Mission

Nationalmuseet rummer og udvikler forudsætningerne for, at alle kan få indsigt i kulturhistorien.

Vision

Nationalmuseet er anerkendt:

- for at kunne omsætte viden om kulturhistorien til oplevelser for alle
- som et af Danmarks førende museer, hvad angår digital formidling
- for sin rolle som hovedmuseum (www.natmus.dk 2012-04-06).

Målsætninger for Danmarks Oldtid

Danmarks Oldtid deltager i løsningen af Forsknings- og Formidlingsafdelingens overordnede målsætning ved at

- indsamle, registrere, bevare, udforske og formidle kendskab til genstande og andre vidnesbyrd, der kan belyse kulturens udvikling fra Danmarks forhistorie fra de ældste tider frem til vikingetidens slutning (ca. 1050 e. Kr.)
- anvende naturvidenskabelige metoder til belysning af den kulturhistoriske udvikling i forhistorisk og historisk tid
- opfylde de antikvariske forpligtelser, som lovmæssigt er henlagt til Nationalmuseet indenfor arkæologi samt forvaltningen af danefæ
- yde museumsfaglig bistand til andre museer
- tage aktivt del i dansk såvel som internationalt kulturelt og videnskabeligt samarbejde med museer og andre kultur- og forskningsinstitutioner
- tilstræbe en høj kvalitet indenfor alle enhedens arbejds- og ansvarsområder gennem at tiltrække, kvalificere og fastholde dygtige medarbejdere (www.natmus.dk 2012-04-06).

Nationalmuseets Arbejdsmark 2008

I samband med nyöppningen av Danmarks Oldtid skrevs det en artikel i Nationalmuseets Arbejdsmark 2008, artikeln är en redogörelse av vilka tankar och idéer som ligger till grund för utformningen och byggandet av utställningen. Även i frågan om utställningens mänskliga kvarlevor har man i vissa fall valt att förklara sitt handlande. Nedan följer en kortare redogörelse för utställningen och dess mänskliga kvarlevor.

Ny i utställningen är graven från Vedbæk, innehållande en kvinna och ett barn, där kvinnans skelett vittnar om ett hårt slag mot huvudet. Graven tyder på en stor omsorg för de döda, men belyser samtidigt de hårda levnadsvillkoren som existerade i samhället (Kikkenberg *et al.* 2008: 222). Från den tidigaste bondestenåldern är olika offrade föremål utställda, men även mänskliga. Tillsammans visar fynden på ett allt mer växande samhälle med ökade inslag av ritualer (Kikkenberg *et al.* 2008: 223). Bland gravfynden från bronsåldern är flickan från Egtved den mest kända, men nya i

utställningen är även andra samtida kvinnogravar, på så sätt får man många olika exempel på variationen i dräktskicket (Kikkenberg *et al.* 2008: 223). Ny i denna utställning är dessutom kvinnan från Huldremose, som omkring 100 e.Kr. blev dödad och offerad till gudarna. Till skillnad från många andra mosslik är hon utställd i ett rum med dämpad belysning, fullt påklädd som hon hittades, i den bäst bevarade kvinnodräkten från järnåldern (Kikkenberg *et al.* 2008: 224).

Utställningens uppgift är att förmedla samlingen av föremål tillsammans med den senaste forskningen om Danmarks förhistoria, sett ur ett kronologiskt perspektiv. Samtidigt valde man att framhäva samlingens viktigaste fynd, ”dens højdepunkter” (Kikkenberg *et al.* 2008: 227). Dessa föremål skulle ha en speciellt framträdande roll i utställningen för att man även vid ett relativt kort besök skulle hinna få grepp om de viktigaste fynden och teman. Man har även lagt ner mycket tid på att utifrån arkitekturen förändra den rumsliga miljön. Man har arbetat med att skapa kontraster genom att måla vissa rum vita och andra svarta, att använda sig av olika sorters ljus för att skapa rätt atmosfär till rätt föremål och så vidare.

Ett bra exempel på sådana ”scenograferede rum” är det där Huldremose-kvinnan är placerad (Kikkenberg *et al.* 2008: 231). Där har man medvetet tagit bort fokus från byggnadens arkitektur för att skapa känslan av en annan värld, där man med bilder, ljus och ljud belyser rummets tema. Man har dessutom valt att låta speglingarna från den projicerade bilden av en mosse reflekteras i de låga montrarna. Längs de väggar som har fönster har man placerat den kronologiska tidslinjen, där de mer övergripande händelseförloppen blandas med dateringar och detaljerade inblickar. Längs denna tidslinje finns fristående, oftast låga montrar placerade, som innehåller utställningens viktigaste fynd. De övriga fynden är placerade i höga montrar som ska ge besökaren ett intryck av samlingens rikedom och mångfald (Kikkenberg *et al.* 2008: 227ff).

Bilaga 4. Undersökning bland besökarna

Frågor till besökarna

- 1) Har du en positivt eller negativt indstilling til brugen af menneskelige rester i udstillings formål?
(I dette tilfælde er spørgsmålet om arkæologiske og historiske udstillinger.)
- 2) Er det i orden at udstille rester fra alle døde mennesker?
- 3) Er det i orden at udstille rester fra alle perioder?
- 4) Hvorfor tror du, man brugt de menneskelige rester i udstillingen Danmark Oldtid?
- 5) Havde du ønsket at vide noget mere om de personer / rester som er vist i udstillingen?
- 6) Syntes du, at personerne/ materiale fortæller om liv eller død i oldtiden, eller begge dele?
- 7) Syntes du, at de menneskelige rester i udstillingen på et tidspunkt skal begravnes
(genbegravelse) ?
- 8) Var en af den menneskelige materialet udstedes således, at du ikke forstod dens formål eller funktion i udstillingen?
- 9) Øger de menneskelige rester i udstillingen forståelse af fortiden?
- 10) Vil du have noget imod dine egne efterladenskaber i fremtiden var en del af en arkæologisk eller historisk udstilling?

Besökarnas svar.

Man: född 1968

- 1) Positiv. Fint med en "levendegørelse" af artefakterne.
- 2) Ja. Afhænger naturligvis af den tidsmæssige horisont. Inden for dette feltt "gælder alle kneb".
- 3) Nej. Fra den allernærmeste tidsmæssige periode vil der være nogle moraliske/ etiske problemer. Jo mere nærhed (fysisk/ tidsmæssig) jo større vil dilemmaet være.
- 4) ...
- 5) Ja. Så meget som overhovedet muligt- men jeg er klar over, at alt af gode grunde vil være gætværk. Mit "ja" er derfor blot et "ønske-ja".
- 6) Ja – begge dele.
- 7) Nej. de er nok ligeglade.
- 8) Nej.
- 9) Ja. De øger helt klart opmærksomheden på resten af de udstillede genstande.
- 10) Nej. Bestemt ikke- men jeg antager at sandsynligheden for at opnå den ære er meget lille.

Man: född...

- 1) Positiv
- 2) Ja. Det er spændne at se hvordan folk har set ud.
- 3) Ja
- 4) For at vise hvordan vi har levet og hvad vi har gjort ved hianden.
- 5) Nej
- 6) Begge dele.
- 7) Ja. Fordi at de er begravet så de kan få ro.
- 8) Nej
- 9) Ja
- 10) Nej

Kvinna: född 1976

- 1) Positiv
- 2) Ja
- 3) Ja
- 4) De er konkrete og synlige bevidser på den historie vi har = vigtig viden?
- 5) Nej. Jeg går ud fra jeg ved hvad der er vigtigt jag for at vide, i den historiske kontekst de er udstillet i.
- 6) I allerhøjeste grad begge dele.
- 7) Nej. De er en del af forskning og viden
- 8) Nej.
- 9) Ja. Uden dem var vores viden langt mere begrænset – en slags helte for eftertiden.
- 10) Nej. Jeg ville være stolt.

Kvinna: född 1985

- 1) Negativ
- 2) Ja. Men jeg synes for mit vedkommende er det ikke særlig behagligt.
- 3) Ja. -||-
- 4) For at vise hvordan folk var den gang og for at vise hvordan fundet har været.
- 5) Nej
- 6) Jeg synes helt klart at det fortæller om hvordan livet var den gang (materialet).
- 7) Det ved jeg ikke.
- 8) Nej.
- 9) Ja.
- 10) Nej. Ikke vis det blev brug på samme måde.

Man: född 1969

- 1) Positiv

- 2) Ja. Historien har sin vigtighed, ligesom det også har betydning at følge med i menneskets adfærd og udvikling.
- 3) Ja. Al historie har en fortælling.
- 4) For netop at kunne berette om det historiske.
- 5) Nej
- 6) Begge dele.
- 7) Nej. Hvis man taler om at give sjælen fri, må dette være sket ved offringen.
- 8) Nej
- 9) Ja. Fortællingen.
- 10) Nej

Man: fødd 1982

- 1) Positiv
- 2) Ja. Det er interresant.
- 3) Nej. Det skal ikke komme for tæt på nutiden.
- 4) Pas.
- 5) Nej.
- 6) Begge dele.
- 7) Nej. Det vil altid være intressant at se også i fremtiden.
- 8) Nej
- 9) Ja
- 10) Nej. Men det ville nok ikke være spændende.

Kvinna: fødd 1970

- 1) Positiv. Det giver en mere levende historiefortælling.
- 2) Ja. Der kan måske være særlige anstændighed man indimellem skal tage hensyn til, men som udgangspunkt er det ok.
- 3) Nej. Der er nok en tidsmæssig begrænsning fx, når vi nærmer os moderne tid.
- 4) Det er interessant og spændende at se gravlægninger og pirrer ens nysgerrighed.
- 5) Nej. Men ved jo stort set intet ud over det arkæologiske.
- 6) Begge dele.
- 7) Nej. Ærlig talt, så tror jeg de er lige glade. Når man er død er man død!
- 8) Nej
- 9) Ja. De hører med til historien.
- 10) Nej. Hvis jeg er værd at kigge på til de tid, så værsgo!

Kvinna: fødd 1985

- 1) Positiv
- 2) Ja. Det er rigtig spændende at se oldtidens mennesker, men ved ikke om jeg ville se menneskelige rester fra 1800-1900 tallet...
- 3) Nej. Tror jeg ville have det dårligt med mennesker som er fra 1800-1900 tallet.
- 4) Fordi det er helt specielt som de blev begravet "den gang".
- 5) Ja. Det er svært at sige, fordi de ved nok ikke mere end de allerede har skrevet. Men det er spændende at høre om personerne.
- 6) Ja. Det giver et godt billede af begge dele.
- 7) Ja/ Nej. Det er svært at svare på, på en side ja, men så mangler vi dem på udstillingen.
- 8) Nej
- 9) Ja. Fordi det er så anderledes, dengang.
- 10) Ja/ Nej. Ikke hvis det var om 1000 år, relatere til spørgsmål 2+3.

Kvinna: fødd 1965

- 1) Positiv
- 2) Ja. Fordi det giver et godt billede af fortidens liv, mere levende.
- 3) Ja. Gør forskelle tydeligere
- 4) For at gøre historie/ fortid mere levende.

- 5) Nej
- 6) Begge dele, forskellige redskaber til forskellige formål.
- 7) Nej. "Sjælen" er væk, bare sørge for de kan bevares også i fremtiden.
- 8) Nej
- 9) Ja. De giver en historie om hvordan man tænkte, f. Eks. med det de havde i graven.
- 10) Nej. Det fortæller hvor historie

Man: fødd 1972

- 1) Positiv
- 2) Ja. For at vise hvordan man ser ud efter døden
- 3) Ja
- 4) For at vise en helhed ved døden.
- 5) Nej
- 6) Ja. Lidt.
- 7) Nej. Hvor skal de begraves de er jo ikke kongelige.
- 8) Nej
- 9) Ja
- 10) Nej. For at vise hvordan vi levede i vores tid.